

JOUKO JANHUNEN

SOSIAALITURVAJÄRJESTELMIEN VAIKUTUKSISTA MAATALOUDEN
RAKENTEELLISIIN MUUTOKSIIN

(Suomen osuus FAO:n suorittamasta tutkimuksesta)

ELÄKETURVAKESKUS

HELSINKI

1974

ISBN 951-9043-10-1

Eläketurvakeskus

Offset 1974

Alkusanat

Suomi päätti syksyllä 1973 osallistua YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön FAO:n tutkimukseen sosiaaliturvajärjestelmien vaikutuksista maatalouden rakenteellisiin muutoksiin Euroopassa. Tutkimukseen ottaa osaa 12 maata ja lisäksi eräitä kansainvälisiä järjestöjä. Tutkimuksessa pyritään vertaamaan sosiaaliturvajärjestelmiä keskenään sillä perusteella, mikä vaikutus niillä on ollut maatalouden rakenteellisiin muutoksiin. Euroopasta saaduista kokemuksista toivotaan myös olevan hyötyä muille maailman maille niiden kehittäessä maatalousväestönsä sosiaaliturvaa.

Suomen valtion taholta käännettiin Eläketurvakeskuksen puoleen sellaisen selvityksen laatimiseksi, joka englanninkielisenä voitaisiin käyttää Suomen raporttina FAO:n tutkimuksessa. Raportin valmistuttua sen katsottiin sisältävän siinä määrin maatalouden ja sosiaaliturvan kanssa tekemisissä olevia piirejä kiinnostavaa tietoutta, että Eläketurvakeskus katsoi aiheelliseksi toimittaa raportista suomenkielisen painoksen ja julkaista sen tutkimussarjassaan.

Tutkimuksessa sosiaaliturvajärjestelmät on käsitetty varsin laajasti. Niihin on laskettu maatalouden luopumisjärjestelmät, työvoiman uudelleenkoulutus ja työvoiman liikkuvuuden edistämistoimenpiteet, joita voidaan selvimmin pitää rakenteellisiin muutoksiin tähtäävinä järjestelminä, sekä sairaus- ja eläkevakuutus, jotka tutkimuksessa edustavat sosiaalivakuutuksen alaan kuuluvia sosiaaliturvajärjestelmiä.

Suomen raporttiin on valikoidusti koottu se tietoaaines, joka vuonna 1974 on ollut aiheesta käytettävissä. Lähteinä ovat olleet julkaisut tutkimukset, selvitykset ja komiteanmietinnöt, tilastot, eri alojen asiantuntijoiden ja viranomaisten haastattelut sekä sanoma-

lehti- ja aikakauslehtiartikkelit. Raportissa on pyritty vastaamaan niihin kysymyksiin, joita FAO asetti tutkimukseen osallistuvien maiden kansallisten raportojien vastattavaksi.

Suomen raporttiin ovat sen viimeistelyvaiheessa tutustuneet Maa- ja metsätalousministeriön, Maatilahallituksen, Maataloustuottajain Keskusliiton ja Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen edustajat, joiden huomautukset on suurimmalta osaltaan otettu raportissa huomioon.

Eläketurvakeskuksessa 25.11.1974

Margaretha Aarnio

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	1
1.1.	Perhepolitiikka	1
1.2.	Sosiaalivakuutus	2
1.2.1.	Sairausvakuutus	2
1.2.2.	Eläkevakuutus	3
1.2.3.	Tapaturmavakuutus	4
1.2.4.	Työttömyysvakuutus ja työvoiman liikku- vuuden edistäminen	4
1.3.	Maatalouden luopumisjärjestelmät	5
1.4.	Muita maatalousväestön sosiaalisen aseman paran- tamiseen tähtääviä toimenpiteitä	5
2.	Maatalousväestön nykyinen sosiaaliturva	7
2.1.	Maatalouden luopumisjärjestelmät	7
2.1.1.	Pellonvarausjärjestelmä	7
2.1.2.	Sukupolvenvaihdoseläke	8
2.1.3.	Luopumiseläkejärjestelmä	9
2.1.4.	Luopumiskorvausjärjestelmä	10
2.2.	Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleen koulutus	11
2.3.	Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet	12
2.4.	Sairausvakuutus	13
2.5.	Eläkevakuutus	14
2.5.1.	Syytinki eli kiinteistöeläke	14
2.5.2.	Kansaneläkejärjestelmä	14
2.5.3.	Maatalousyrittäjäeläkejärjestelmä	16
3.	Sosiaaliturvajärjestelmien vaikutukset maatalouden rakenteeseen	18
3.1.	Maatalouden luopumisjärjestelmät	18
3.1.1.	Pellonvarausjärjestelmä	18
3.1.2.	Sukupolvenvaihdoseläke-, luopumiseläke- ja luopumiskorvausjärjestelmät	20
3.2.	Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleen koulutus	24
3.3.	Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet	28
3.4.	Sairausvakuutus	30
3.5.	Eläkevakuutus	35
4.	Maatalouden rakenteen parantamiseen tähtäävien toi- menpiteiden kustannukset	40
4.1.	Maatalouden luopumisjärjestelmät	40
4.2.	Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleen koulutus	42
4.3.	Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet	44
5.	Maatalouden rakenteen parantamiseen tähtäävien toi- menpiteiden käytännön hallinto	45
5.1.	Maatalouden luopumisjärjestelmät	45
5.2.	Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleen koulutus	46
5.3.	Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet	46
6.	Loppupäätelmiä	47

1. Johdanto

Tämä raportin johdanto-osa sisältää lyhyen kuvauksen perhepolitiikassa, sosiaalivakuutuksessa, maatalouden luopumisjärjestelmissä ja eräissä sosiaaliturvaan verrattavissa sosiaalisissa etuuksissa viime vuosikymmeninä tapahtuneesta kehityksestä. Osa näistä etuuksista ulottaa piiriinsä koko väestön, osa vain maataloudessa työskentelevät. 1960-luvun loppuun asti maatalousväestön sosiaaliturvaa rakennettiin yhteisillä järjestelmillä palkansaajaväestön kanssa. 1970-luvulla on siirrytty yhä enemmän erilliskehityksen linjalle.

1.1. Perhepolitiikka

Perhekustannusten tasaukseen tähtäävät sosiaaliturvan muodot kattavat koko väestön, maatalousväestön ollessa samoissa järjestelmissä palkansaajien kanssa. Yhteiskunnan taholta perhepoliittiset tukitoimet aloitettiin vuonna 1937, jolloin ryhdyttiin maksamaan äitiysavustuksia (äitiyspakkauksen tai rahasumman muodossa) vähävaraisille perheille. Vuonna 1949 ne laajennettiin koskemaan kaikkia synnyttäjiä tulotasosta riippumatta. Vuonna 1943 alettiin maksaa perhelisää suurilapsisille, vähävaraisille perheille. Perhelisäjärjestelmä, samoin kuin vuonna 1961 käyttöön otettu erityislapsilisäjärjestelmä (joka koski erityistä taloudellista tukea tarvitsevia lapsiperheitä), kumottiin vuoden 1974 heinäkuussa. Näiden kahden järjestelmän etuudet korvattiin korottamalla lapsilisiä ja lapsen hoitotuen määriä. Lapsiliseläki on peräisin vuodelta 1948. Tämän lain perusteella maksettavia etuuksia on pidettävä nykyisten perhekustannusten tasausjärjestelmien päämuotona. Lapsilisää maksetaan jokaisesta alle 16-vuotiaasta lapsesta, porrastettuna lapsen iän ja järjestysluvun mukaan. Viimeisin käyttöön otettu perhekustannusten tasausmuoto on lapsen hoitotuki, jota ryhdyttiin maksamaan vuonna 1970 erityisen hoidon ja kuntoutuksen tarpeessa olevista lapsista.

Perhekustannusten erityistasaukseksi voidaan katsoa kodinperustamislainat (vuodelta 1944), verohelpotukset lapsista (vuodelta 1924) ja vähävaraisille perheille maksettava lapsiperheiden asumistuki (vuodelta 1953). Kodinperustamislainoja ei ole kuitenkaan katsottu

tarpeelliseksi myöntää enää vuoden 1958 jälkeen. Lapsiperheiden asumistuki ei ole kovin merkittävä maatalousväestön kannalta, koska sitä maksetaan vain vuokra-asunnoissa asuville eivätkä ne ole tavallisia maaseudulla. Sitä vastoin lapsista annettavat verovähennykset ovat tärkeitä myös maatalousväestölle.

Perhepolitiikkaan kuuluu myös vuonna 1973 voimaantullut laki lasten päivähoidosta, jolla tähdätään valvottuun alle kouluikäisten lasten päivähoidon joko kunnallisessa tai yksityisessä laitoksessa taikka perhehoidossa. Käytännössä uusi päivähoitojärjestelmä ei ulotu maatalousväestöön.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että lapsista maksettavat sosiaali turvaetuudet ovat olleet varsin tärkeitä maatalousväestön tulotallolle, varsinkin koska näihin päiviin asti lapsiluku maanviljelijäperheissä on ollut keskimäärin suurempi kuin muissa ammattiryhmissä. Viime vuosina tilanne on kuitenkin elinkeinorakenteen muuttumisen myötä nopeasti saanut toisen muodon. Lasten lukumäärä maaseutuperheissä on vähentynyt samalla kun maatalousväestön osuus koko väestöstä on voimakkaasti alentunut.

1.2. Sosiaalivakuutus

Parin viime vuosikymmenen aikana sosiaaliturvaa on voimakkaimmin kehitetty nimenomaan sosiaalivakuutuksen alalla. Varsinkin sairaus- ja eläkevakuutuksessa tehdyt parannukset ovat merkinneet hyvin paljon sekä maatalousväestön että kaikkien muidenkin väestöryhmien sosiaalisen turvallisuuden kehittymiselle.

1.2.1. Sairausvakuutus

Sairauden ja raskauden aiheuttamia kustannuksia tasaava sairausvakuutusjärjestelmä otettiin käyttöön kahdessa vaiheessa: vuosina 1964 ja 1967. Yleisenä järjestelmänä sairausvakuutus kattaa koko väestön. Sairausetuuksiin liittyy myös vuonna 1972 voimaantullut uusi kansanterveyslaki, joka tehostaa erityisesti kuntatasolla tapahtuvaa terveydenhoitoa. Vuoteen 1979 mennessä kuntien terveyskeskuksissa tullaan kansanterveyslain vaikutuksesta siirtymään lähes maksuttomiin terveydenhoidon palveluksiin.

1.2.2. Eläkevakuutus

Maatalousväestön, samoin kuin muidenkin väestöryhmien, lakisääteinen eläketurva koostuu peruseläkkeet takaavasta kansaneläkkeestä ja sitä täydentävästä aktiiviajan ansiotasoon perustuvasta työeläkkeestä.

Syytinki eli kiinteistöeläke. Ennen lakisääteisten eläkejärjestelmien perustamista maatalousväestön vanhuuden toimeentuloturva riippui lähes yksinomaan syytinkijärjestelystä. Käytännössä syytinki muodostuu siten, että tilan jatkaja (tavallisimmin perillinen) sitoutuu maksamaan luovuttajalle elinaikaisen eläkkeen tilalta joko osana tilan kauppahintaa tai yksinomaisena korvauksena tilasta.

Kansaneläkejärjestelmä. Ensimmäinen lakisääteinen koko väestöä ja samalla maatalousväestöä koskenut eläkejärjestelmä oli kansaneläkejärjestelmä, joka tuli voimaan vuonna 1939. Tällöin järjestelmä perustui säästämisperiaatteelle siten, että jokaisen 18 vuotta täyttäneen oli maksettava vakuutusmaksuja henkilökohtaiselle tililleen. Eläkkeen suuruus määräytyi maksettujen vakuutusmaksujen mukaan. Vuonna 1952 järjestelmää täydennettiin vanhuusavustuksilla ja vuonna 1955 työkyvyttömyysavustuksilla.

Kansaneläkejärjestelmä uusittiin perusteellisesti vuonna 1957, jolloin säästämisperiaatteesta luovuttiin ja otettiin käyttöön osittain tasasuuruiset, osittain eläkeaikaisista tuloista ja omaisuudesta riippuvat eläkkeet. Tämän jälkeen kansaneläkejärjestelmää on jatkuvasti parannettu uusia etuuksia lisäämällä ja entisten määriä korottamalla. Vuonna 1964 ryhdyttiin maksamaan avuttomuuslisiä työkyvyttömyyseläkkeensaajille ja vuonna 1965 myös vanhuuseläkkeensaajille. Vuonna 1966 etuuksiin lisättiin tukilisiä erityistä taloudellista tukea tarvitseville eläkkeensaajille, vuonna 1969 perhe-eläkkeet sekä vuonna 1970 asumistuki ja lapsen hoitotuki. Vuonna 1971 alettiin maksaa työttömyyseläkkeitä sekä erillisen lain perusteella rintamasotilaseläkkeitä ja -lisiä. Vuonna 1974 lapsikorotukset ulotettiin koskemaan kaikkia lapsia huoltavia kansaneläkkeensaajia. Aikaisemmin niitä maksettiin vain tuloharkintaisia eläkkeitä saaville.

Maatalousyrittäjäeläkejärjestelmä. Yksityisessä työsuhteessa olevat palkansaaajat saivat lakisääteiset aktiiviajan ansioihin perustuvat työeläkkeet vuonna 1962. Julkisella sektorilla ansioeläketurva oli otettu käyttöön jo paljon aikaisemmin. Maatalousyrittäjät ja muut itsenäiset yrittäjät saivat omat ansioeläkelakinsa vuonna 1970. Seuraavana vuonna eläke-etuuksiin, vanhuus-, työkyvyttömyys- ja perhe-eläkkeet, lisättiin työttömyyseläkkeet ja eläkkeisiin maksettava lapsikorotus. Tällöin myös luovuttiin maatalousyrittäjien vanhuuseläkkeen puolittamisesta työntekoa jatkavalta eläkkeensaajalta. Vuonna 1973 työkyvyttömyyseläketurvaa parannettiin siten, että eläkkeitä ryhdyttiin maksamaan myös osittaisen työkyvyttömyyden perusteella. Vuonna 1974 korotettiin eläkkeen vuosittainen karttumiskerroin puolitoistakertaiseksi, jolloin enimmäiseläkkeeksi tulee 60 % yrittäjätulosta entisen 42 %:n asemesta. Tämä korotus tulee voimaan heinäkuussa 1975. Kaikki nämä 1970-luvulla maanviljelijöiden ansioeläkkeiden parannukset tehtiin samanaikaisesti palkansaaajien ansioeläkelaeissa tehtyjen vastaavien muutosten kanssa.

Maatalousyrittäjät voivat saada ansioeläkettä muunkin kuin oman ansioeläkelakinsa perusteella. Varsinkin pienviljelijät ovat yleisesti osan vuotta ansiotyössä tilan ulkopuolella, jolloin he kuuluvat palkansaaajien työeläkelakien alaisuuteen. Tavallisimmin tällöin on kyseessä Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki, jonka piiriin kuuluvat työsuhteet maa-, metsä-, satama- ja rakennusaloilla.

1.2.3. Tapaturmavakuutus

Tapaturmavakuutus on peräisin jo vuodelta 1895, mutta se kattaa pakollisena vain palkansaaajat. Maatalousyrittäjät, samoin kuin muutkin itsenäiset yrittäjät, voivat ottaa itselleen vapaaehtoisen tapaturmavakuutuksen. Maatalousväestön keskuudessa vakuutusten ottaminen ei kuitenkaan toistaiseksi ole tullut kovin yleiseksi, sillä vain 10 % maatalousyrittäjistä on tällä hetkellä tapaturmavakuutuksen piirissä.

1.2.4. Työttömyysvakuutus ja työvoiman liikkuvuuden edistäminen

Työttömyyden perusteella maksetaan etuuksia kahdesta eri lähteestä;

työttömyysavustuksia ammattiliittojen yhteydessä toimivista työttömyyskassoista ja työttömyyskorvauksia julkisista varoista niille jotka eivät ole työttömyyskassojen jäseniä. Maatalousyrittäjät voivat monissa tapauksissa saada vain työttömyyskorvauksia, koska yrittäjinä heillä ei ole omia työttömyyskassoja. Käytännössä työttömyyskorvauksiinkin ovat oikeutettuja maatalousyrittäjistä vain pienten tilojen haltijat, koska tilan koolla on vaikutusta työttömyyskorvauksen saantiin. Työttömyyskorvauksia on maksettu vuodesta 1959 lähtien. Nykyisin voimassaolevat määräykset sisältyvät vuonna 1972 voimaantulleeseen työllisyyslakiin. Työttömyysavustuksia koskeva ensimmäinen laki on jo vuodelta 1917.

Työvoiman liikkuvuutta pyritään edistämään sekä työnvälitystoiminnan että siihen läheisesti liittyvien liikkuvuusavustusten avulla. Nämä järjestelyt ulottavat piiriinsä koko väestön. Työnvälitys siirrettiin vuonna 1961 valtion hoidettavaksi ja koko maan kattavaksi. Sitä ennen työnvälitystä oli hoidettu kunnallisena järjestelmänä. Liikkuvuusavustuksia on maksettu vuodesta 1964.

1.3. Maatalouden luopumisjärjestelmät

Maatalouden luopumisjärjestelmiä alettiin rakentaa 1960-luvun lopulla. Ensimmäinen luopumisjärjestelmä oli pellonvarausjärjestelmä, joka tuli voimaan vuonna 1969. Vuonna 1974 otettiin käyttöön luopumiseläke- ja luopumiskorvausjärjestelmät sekä Maatalousyrittäjien eläkelain etuuksia täydentävät sukupolvenvaihdoseläkkeet. Alkuvaiheessa luopumiseläkejärjestelmä ja sukupolvenvaihdoseläkejärjestelmä ovat voimassa väliaikaisesti kolmen vuoden ajan vuoden 1976 loppuun asti. Sitä vastoin luopumiskorvausjärjestelmä on alunperin säädetty pysyväksi. Näillä järjestelmillä sukupolvenvaihdoseläkettä lukuunottamatta pyritään supistamaan maataloustuotantoa ja kaikilla parantamaan maatalouden rakennetta sekä tehostamaan maatalouden järkipäätämistä.

1.4. Muita maatalousväestön sosiaalisen aseman parantamiseen tähtäviä toimenpiteitä

Koulutus. Maataloudesta vapautuvan työvoiman uudelleen koulutusta suoritetaan yleisillä työllisyysammattikursseilla, joita on valtion

toimesta järjestetty vuodesta 1966 lähtien. Nämä ovat yleisiä kursseja, jotka on tarkoitettu kaikille uudelleen koulutuksen tarpeessa oleville ammattialasta riippumatta. Maatalouden täydennyskoulutusta järjestetään maatalousalan oppilaitoksissa ja kahdessa tätä tarkoitusta varten perustetussa koulutuskeskuksessa.

Vuosilomat ja sijaisuudet. Maatalousväestö pääsi lakisääteisen vuosiloman piiriin vasta vuoden 1974 alusta. Alkuvaiheessa vuosiloma koskee karjataloustiloja ja on ainoastaan kuuden päivän pituinen. Viljelijä saa loman ajaksi kunnan palkkaaman lomittajan. Viljelijälle lomittaja on ilmainen. Maatalouden vuosilomajärjestelmän kustannuksista vastaavat valtio ja maatalouselinkeino yhdessä. Ennen nykyisen vuosilomajärjestelmän käyttöönottoa maatalousväestö saattoi saada lomaa ainoastaan maatalousjärjestöjen vapaaehtoisesti organisoiman lomittajajärjestelmän avulla, joka ei kuitenkaan ollut riittävä ratkaisu maatalousväestön lomakysymykseen. Kunnallisen kodinhoitajatoiminnan kautta maatalousväestö on muiden väestöryhmien tavoin voinut vuodesta 1950 lähtien saada tilapäistä kotiapua sairauden, raskauden, yllirasituksen tai muun vastaavan syyn vuoksi. Vuodesta 1961 lähtien on valtion varoista kustannettu suurten perheiden äideille lomia sosiaalisin perustein. Tämä toiminta koskee periaatteessa kaikkia äitejä.

Sosiaalisia erityistoimenpiteitä. Sosiaalisena erityistoimenpiteenä parannettiin Pohjois- ja Itä-Suomessa asuvien asutustilallisten toimeentuloa vuonna 1973 antamalla maksuvapaus eräistä asutusluotoista. Maksuvapaus koskee pientiloja, joita oli muodostettu toisen maailmansodan jälkeen pääosin rintamamiesten ja luovutettujen alueiden siirtolaisten asuttamiseksi. Jo vuodesta 1958 lähtien on näille tiloille annettu huollettavien lasten perusteella ns. vapaa-vuosia asutusluottojen vuotuismaksujen takaisinmaksusta. Kahdesta alle 16-vuotiaasta lapsesta on myönnetty yksi vapaavuosi ja jokaisesta seuraavasta yksi vapaavuosi lisää. Maatalousväestön sosiaalisen aseman parantamiseen tähtäävät osaltaan myös pinta-alalisät, joita on vuodesta 1962 lähtien maksettu valtion varoista pienille tiloille erityisenä sosiaalisena ja maatalouspoliittisena tukena. Pinta-alalisää saavat kaikki tietyn pinta-alarajan (12-20 ha, riippuen siitä missä osassa maata tila on) alapuolelle jäävät tilat.

2. Maatalousväestön nykyinen sosiaaliturva

2.1. Maatalouden luopumisjärjestelmät

2.1.1. Pellonvarausjärjestelmä

Pellonvarausjärjestelmä on ensimmäinen Suomessa toteutettu maatalouden luopumisjärjestely. Pellonvarausjärjestelmälle on ominaista, että pelto pysyy edelleen luopujan omistuksessa, mutta tämä sitoutuu olemaan viljelemättä sitä. Järjestelmän käyttöönoton tärkein syy oli maataloustuotteiden liikatuotanto ja erityisesti maitotaloustuotteiden vaikea markkinointitilanne. Tässä tilanteessa katsottiin, että tehokkaimmin maatalouden kokonaistuotannon kasvuun voidaan vaikuttaa kaventamalla maatalouden tuotantopohjaa.

Pellon käytön rajoittaminen perustuu viljelijän ja valtion väliseen vapaaehtoiseen sopimukseen, joka koskee koko tilan peltoalaa. Kolmeksi vuodeksi kerrallaan tehtävä sopimus uudistetaan automaattisesti kaksi kertaa, ellei viljelijä pura sitä. Vuodesta 1974 lähtien viljelijä voi irtisanoa sopimuksen myös kesken sopimuskauden. Juridisilla henkilöillä (yhtiöt, osuuskunnat, yhdistykset, säätiöt jne.) sopimuskauden pituus on kuusi vuotta.

Maan hallitus voi päättää, missä laajuudessa pellonvaraussopimuksia vuosittain tehdään eri osissa maata. Niillä alueilla, joilla sopimusten tekemistä on rajoitettu, etusija on annettu viljelijöille, joiden kanssa sopimusten tekeminen iän (etusija 55 vuotta täyttäneillä), heikentyneen työkyvyn tai muun henkilökohtaisen syyn vuoksi on erityisen perusteltua.

Vuosikorvaus ensimmäisten 14 hehtaarin osalta on 275 mk, seuraavien 7 hehtaarin osalta 220 mk ja sen jälkeen kultakin hehtaarilta 165 mk. Yhteisöille maksetaan korvausta 165 mk hehtaarilta.

Kaikki tai osa pelloista voidaan metsittää, jos esim. peltojen syrjäinen sijainti, maan laatu tai soveltumattomuus lisämaaksi puoltavat sitä. Metsitettävän alan on oltava vähintään kaksi hehtaaria. Osa metsityksen kustannuksista suoritetaan valtion varoista. Metsitetystä pellostä maksetaan pellonvarauskorvausta 15 vuoden ajalta.

Eräin edellytyksin on pellonvaraustiloilla sallittua pitää eräitä kotieläimiä, mm. hevosia. Samoin on mahdollista tuottaa puutarha- ja kasvitarhatuotteita tietyssä laajuudessa myyntiä varten. Marjojen ja hedelmien viljelyä ei ole rajoitettu. Sopimuksen tehnyt viljelijä voi asua edelleen tilallaan.

Pellonvarausjärjestelmä on ollut käytössä kuuden vuoden ajan, joten sen vaikutuksista on jo saatavissa tietoja. Järjestelmän toimeenpanosta vastaavassa Maatilahallituksessa tehtiin vuonna 1973 pellonvaraus sopimuksia koskeva selvitys, josta esitetään tuloksia jäljempänä luvussa 3.1.1.

2.1.2. Sukupolvenvaihdoseläke

Säännökset sukupolvenvaihdoseläkkeestä sisältyvät Maatalousyrittäjien eläkelakiin. Alkuvaiheessa sukupolvenvaihdoseläkejärjestelmä on voimassa väliaikaisesti vuoden 1976 loppuun. Sukupolvenvaihdoseläke maksetaan 60-64-vuotiaalle miespuoliselle ja 55-64-vuotiaalle naispuoliselle viljelijälle ja viljelijän vaimolle. Lisäedellytys on, että luopuja ei saa kansaneläkkeen työkyvyttömyyseläkettä eikä Maatalousyrittäjien eläkelain mukaista täyttä työkyvyttömyyseläkettä. Luopujan edellytetään välittömästi ennen luovutusta asuneen tilalla ja viljelleen sitä vähintään viiden vuoden ajan saaden siitä pääasiallisen toimeentulonsa.

Luovutettavan tilan edellytetään olevan jatkamiskelpoinen siten, että sen säilyttäminen maataloustuotannossa on tarkoituksenmukaista ja että uusi viljelijä perheineen voi saada tilalta toimeentulonsa. Seudun yhdyskuntarakenteen tai väestön säilyttämiseksi taikka muusta siihen verrattavasta erityisestä syystä katsotaan jatkamiskelpoiseksi viljelmä, jolta uusi isäntä perheineen voi saada pääasiallisen toimeentulon. Lievempi käytäntö jatkamiskelpoisuuden arvioinnissa tulee kysymykseen Pohjois-Suomessa ja muilla kehitysalueilla. Tila on luovutettava kokonaan ja luovutus on tilakohtainen siten että luopujan on lopetettava maatalous pysyväisesti kaikilla omistamillaan tiloilla. Luopuja voi jättää itselleen asuntotontin ja selvästi erillisen metsätilan.

Luovutuksensaajana tulee kysymykseen ammattitaitoinen nuorempi lähi-

sukulainen, jonka on sitouduttava pitämään tila omistuksessaan ja harjoittamaan sillä maataloutta vähintään viisi vuotta eläkkeen alkamisesta. Kauppahinnan tilasta voivat myyjä ja ostaja sopia vapaasti keskenään. Kauppaan voidaan liittää myös syytinkisopimus.

Sukupolvenvaihdoseläke muodostuu perusmäärästä ja lisäosasta. Perusmäärä on samansuuruinen kuin Maatalousyrittäjien eläkelain mukainen täysi työkyvyttömyyseläke. Lisäosa on kansaneläkkeen perusosan ja täyden tukiosan yhteismäärä halvimmassa kuntaryhmässä. Eläke on sidottu palkkaindeksiin ja on veronalaista tuloa. Eläke lakkaa luopujan täyttäessä 65 vuotta, kuollessa tai ryhtyessä jälleen harjoittamaan maataloutta.

2.1.3. Luopumiseläkejärjestelmä

Samoin kuin sukupolvenvaihdoseläke myös luopumiseläke on alkuvaiheessa voimassa väliaikaisesti vuoden 1976 loppuun. Luopumiseläke maksetaan 55 vuotta täyttäneelle maatilán viljelystä luopuvalle. Vaimolle ei ole asetettu ikärajaa, jos luopuja on mies. Päinvastoin kuin sukupolvenvaihdoseläkkeen kohdalla työkyvyttömyyseläke ei ole esteenä luopumiseläkkeen saamiselle, joskin se vähentää eläkkeen määrää. Luopujan edellytetään asuneen tilalla välittömästi ennen luovutusta ainakin viisi vuotta tilaa viljellen eikä luopujan tulot muusta kuin maataloudesta saa olla huomattavat. Viiden vuoden asumisaikaan lasketaan mukaan mahdollinen pellonvaraus sopimuksen voimassaoloaika. Luopumisen on edistettävä tarkoituksenmukaisten maatilojen muodostumista tai supistettava tuotantoa. Ellei kauppa täytä näitä ehtoja, ei luopumiseläkettä makseta.

Luovutettavan tilan tulee olla vähintään kaksi muunnettua peltohehtaaria, josta ainakin yksi hehtaari peltoa. Hehtaarimääräistä ylärajaa tilan koolla ei ole, mutta eläkettä laskettaessa otetaan huomioon vain 15 hehtaaria. Tilasta voidaan luopua kolmella vaihtoehdoisella tavalla: 1) Koko tila myydään Maatilahallitukselle (valtiolle) tai lisäalueeksi toiselle viljelijälle; 2) Tilan pellot myydään Maatilahallitukselle tai lisäalueeksi toiselle viljelijälle, mutta metsämaa jätetään itselle; Metsämaa tulee tällöin myyntirajoitusten alaiseksi; 3) Lisäalueeksi sopimaton pelto metsitetään ja muu pelto myydään Maatilahallitukselle tai lisäalueeksi toi-

selle viljelijälle; Metsämaa voidaan jättää itselle, mutta se tulee tällöin myyntirajoitusten alaiseksi. Jos luopuja on sitoutunut metsittämään huonon pellon, on tämän metsityksen tapahduttava kolmen vuoden kuluessa. Luopuja voi pitää hallussaan tilan talouskeskuksen, johon voidaan liittää puutarha- ja peltoaluetta kasvitarihamaaksi. Tilan kauppahinnalla ei ole vaikutusta luopumiseläkkeen saantiin tai määrään, joten se on myyjän ja ostajan vapaasti sovittavissa.

Luopumiseläke maksetaan täytenä tai vähennettynä. Viimeksi mainittu maksetaan, kun luopuja saa sairausvakuutuksen päivärahaa vähintään kahden kuukauden ajalta tai kansaneläkkeen työkyvyttömyys- tai työttömyyseläkkeen tai kun hän täyttää 65 vuotta. Täysi eläke on 80 mk kuukaudessa hehtaarilta 5 hehtaariin asti ja sen ylittävältä osalta 18 mk hehtaarilta enintään 15 hehtaariin asti. Jos eläkkeensaajia on kaksi, on heidän yhteinen eläkkeensä 50 % korkeampi kuin yksinäisen eläke, ja jos heitä on kolme tai useampi, on yhteinen eläke 100 % korkeampi kuin yksinäisen eläke. Vähennetty eläke saadaan siten, että täydestä eläkkeestä vähennetään se Maatalousyrittäjien eläkelain mukainen eläke, joka luopujalle oli ehtinyt karttua luopumishetkeen mennessä ja lisäksi kansaneläkkeen perusosan ja täyden tukiosan summa halvimmassa kuntaryhmässä. Vähennetty eläke on aina vähintään 74 mk kuukaudessa. Luopumiseläke on sidottu elinkustannusindeksiin ja on veronalaista tuloa.

2.1.4. Luopumiskorvausjärjestelmä

Luopumiskorvaus maksetaan iästä riippumatta tilan omistajalle, joka on välittömästi ennen tilan luovutusta asunut tilalla ainakin viisi vuotta viljellen sitä. Tähän viiden vuoden aikaan lasketaan mukaan mahdollinen pellonvaraus sopimuksen voimassaoloaika sekä aika, jonka vuokratiljelijä on viljellyt tilaa. Maatalouden harjoittaminen on lopetettava vähintään kolmeksi vuodeksi.

Luovutettavan tilan peltoalan tulee olla ainakin kaksi hehtaaria ja enintään 15 hehtaaria. Tila voidaan myydä joko Maatilahallitukselle tai lisäalueeksi toiselle viljelijälle. Luopuja voi jättää käyttöönsä tilan talouskeskuksen ja kasvitarihamaan sekä alueen, jolla on suurempi arvo muussa kuin maatalouskäytössä, sekä lisäksi

metsän, josta ei ole saatavissa lisäaluekauppaa. Luovutettavan tilan on täytettävä maatalouden rakenteen parantamisen osalta saamat edellytykset kuin luopumiseläkejärjestelmässäkin.

Kertasuoritteisena luopumiskorvauksena maksetaan tilan käyttöarvoa vastaavan hinnan ja viljelijän saaman kauppahinnan erotus. Ellei tällaista erotusta synny, ei luopumiskorvausta makseta. Luopumiskorvauksella on vähimmäis- ja enimmäismäärät.

Päinvastoin kuin sukupolvenvaihdos- ja luopumiseläkejärjestelmät luopumiskorvausjärjestelmä on säädetty alusta lähtien pysyväisesti voimassa olevaksi.

2.2. Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleenkoulutus

Aktiivin työvoimapolitiikan tärkeimpiä tehtäviä on työvoimavarojen kehittäminen ja ohjaaminen supistuvista elinkeinoista ja ammateista joustavasti muihin elinkeinoihin. Tätä varten luotiin työllisyysammattikurssitoiminta, joka yleisenä koulutustoimintana kattaa koko väestön.

Oppilaat kursseille valitaan henkilöistä, jotka ovat työttömiä tai välittömän työttömyysuhan alaisia, jotka eivät saa pysyvää toimeentuloa nykyisessä ammatissaan, tai joiden toimeentulon turvaamiseksi nykyisessä ammatissa täydennyskoulutus on tarpeen. Alaikäraja kursseille valituilla on 17 vuotta. Yläikärajaa ei käytännössä ole, mutta vain harvat ovat yli 45-vuotiaita. Kurssitoiminnan määrälliseksi tavoitteeksi on asetettu 1 % työvoimasta eli 22 000 henkilöä, mikä tavoite saavutettaneen vuonna 1974.

Työllisyysammattikurssitoimintaa varten oli vuoden 1973 loppuun mennessä perustettu yhteensä 39 kurssikeskusta eri puolille maata. Koko laajuudessaan kurssikeskuksia tulee olemaan 43 ja niissä noin 10 500 oppilaspaikkaa. Oppilaspaikoista 4 000 on metalliteollisuutta varten, 3 000 muita teknisiä aloja ja 3 500 palveluelinkeinoja varten. Pysyvien kurssiohjelmien lisäksi on järjestetty erilliskursseja muilta aloilta tarpeen mukaan.

Toistaiseksi koulutustoiminta on ollut enemmänkin ammatillista peruskoulutusta kuin uudelleen koulutusta. Tämä johtuu siitä, etteivät kaikki halukkaat ole aikaisemmin mahtuneet yleisiin ammattikouluihin.

Työllisyysammattikurssitoiminnan tavoitteena on täydennys- ja uudelleen koulutus, johon vasta nyt aletaan suuremmassa määrin päästä. Työllisyysammattikurssitoimintaa harjoittavat Työvoimaministeriö ja Ammattikasvatushallitus yhteistyössä. Työvoimaministeriö valitsee sopivat koulutusalat ja ohjaa oppilaat kursseille sekä sijoittaa valmistuneet oppilaat työelämään. Ammattikasvatuserikset vastaavat opetuksen suunnittelusta ja toteutuksesta.

Työllisyysammattikurssitoiminnasta on vastikään valmistunut tutkimus, jossa selvitettiin tämän kurssitoiminnan merkitystä sekä yhteiskunnan että koulutukseen osallistuvien kannalta. Luvussa 3.2. on tietoja tästä tutkimuksesta.

Työllisyysammattikurssit ovat myös maataloudesta irtautuvan väestön käytössä. Tämän lisäksi maatalousväestö voi tietysti käyttää muitakin keinoja uudelleen koulutuksessaan. Näitä ovat mm. yleiset ammatilliset oppilaitokset ja yksityisten työnantajien järjestämät ammattikurssit.

2.3. Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet

Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet voidaan jakaa kahteen ryhmään: työnvälitys ja liikkuvuusavustukset. Nämä ovat valtion työvoimaviranomaisten hoidossa ja ulottavat piiriinsä koko väestön.

Liikkuvuusavustuksina maksetaan matkakustannusten korvausta ja päivärahaa työnhakijalle ja hänen perheelleen heidän muuttaessaan uudelle paikkakunnalle. Työnhakijalla ja hänen puolisoillaan on mahdollisuus saada näitä avustuksia myös silloin, kun he tekevät tutustumismatkan uuteen työpaikkaan ennen työsuhteen solmimista. Työnhakijalle maksetaan lisäksi muuttokustannusten korvausta asuin-irtaimiston muutosta aiheutuvien kustannusten peittämiseksi aina 350 markkaan asti. Lisäksi maksetaan alkuavustusta huoltovelvolliselle 250 markkaa ja yksinäiselle 180 markkaa taloudellisten al-

kuvaikeuksien voittamiseksi uudella paikkakunnalla. Edelleen maksetaan perheavustusta niiden ylimääräisten kustannusten korvaamiseksi, jotka johtuvat siitä, että perhe mahdollisesti joutuu aluksi asumaan erillään. Avustuksen määrä riippuu huollettavien lukumäärästä. Perheavustusta maksetaan täysimääräisenä korkeintaan kolmen kuukauden ajalta ja puolella vähennettynä enintään seuraavien kolmen kuukauden ajalta.

2.4. Sairausvakuutus

Maatalousväestö kuuluu yleiseen, lakisääteiseen sairausvakuutusjärjestelmään, joka kattaa pakollisena koko väestön. Sairausvakuutuksen toimeenpanosta vastaa Kansaneläkelaitos. Rahoituksesta huolehtivat vakuutetut itse, työnantajat ja valtio. Vakuutetut maksavat 1,50 penniä (vuonna 1974) kunnallisverotuksessa määrätyltä veroäyriltä. Työnantajat maksavat 2 % palkoista. Loput kustannuksista suorittaa valtio.

Sairausvakuutuksessa korvataan 60 % vahvistetun taksan mukaisista lääkäripalkkioista; Lääkärin tai muun sairaanhoitohenkilökunnan määräämän tai suorittaman tutkimuksen ja hoidon osalta korvataan 75 % 6 mk ylittävältä maksun osalta; Lääkärin määräämistä lääkkeistä korvataan 50 % 4 mk ylittävältä osalta, joskin eräät lääkkeet annetaan potilaille ilmaiseksi; Sairaudesta johtuvat tutkimuksen ja hoidon kannalta tarpeelliset matkat korvataan 2,50 mk ylittävältä yhdensuuntaisen matkan hinnan osalta kokonaan. Näihin sairaanhoidon kustannusten korvauksiin ovat oikeutettuja kaikki Suomessa asuvat henkilöt iästä riippumatta.

Sairausvakuutuksesta maksetaan päivärahaa 16-64-vuotiaalle, joka sairauden vuoksi on kykenemätön tekemään tavallista työtään tai siihen verrattavaa työtä. Päivärahaa aletaan maksaa seitsemän arkipäivän odotusajan jälkeen ja sitä maksetaan enintään 300 arkipäivältä. Päivärahan määrä on 1.50 % viimeksi toimitetussa verotuksessa todetusta työtulosta. Päivärahan vähimmäismäärä on yksinäiselle henkilölle 10 mk ja enimmäismäärä 38,25 mk (vuonna 1974)¹⁾.

1) Tulotason alhaisuudesta johtuen viljelijäväestöllä päiväraha jää useimmissa tapauksissa 10-13 mk:n paikkeille.

Perheen pääasiallisen huoltajan päivärahaa korotetaan 15 % huollettavan puolison osalta ja 10 % jokaisesta alle 16-vuotiaasta lapsesta; yhteensä enintään 50 %. Äitiysrahaa maksetaan 174 arkipäivältä jokaiselle synnyttäjälle. Äitiysrahan suuruus on sama kuin päivärahan. Päiväraha ja äitiysraha ovat verotonta tuloa.

Sairausvakuutus koskee Suomessa avohoitoa. Sairaalahoidtoa tasataan yhteiskunnan taholta tuntuvasti. Yleisissä sairaaloissa potilas maksaa saman hoitopäivämaksun (10 mk/vrk), joka sisältää kaiken sairaalassa annettavan hoidon. Tietyissä sairauksissa potilas saa sairaalahoidon ilmaiseksi. Kunnallisissa terveyskeskuksissa kertaikäynti maksaa 3 mk. Vuoteen 1979 mennessä terveyskeskuksissa tullaan siirtymään suurelta osin ilmaispalveluihin.

Yleinen sairausvakuutusjärjestelmä on tuntuvasti tasoittanut maatalousväestön samoin kuin muidenkin väestöryhmien sairastamiskustannuksia. Tämä käy ilmi Kansaneläkelaitoksen yhteistyössä Lääkintöhallituksen kanssa vuosina 1964 ja 1968 suorittamista koko maan kattaneista haastattelututkimuksista, joissa selvitettiin sairastavuutta, sairaanhoidon kustannuksia ja lääkintäpalvelusten käyttöä ennen ja jälkeen sairausvakuutuksen käyttöönottoa. Luvussa 3.4. tarkastellaan lähemmin näiden tutkimusten tuloksia.

2.5. Eläkevakuutus

2.5.1. Syytinki eli kiinteistöeläke

Syytinki on vielä edelleen yleisesti käytetty ja samalla varsin käyttökelpoinen eläkemuoto sukupolvenvaihdistapauksissa. Tilansaaja ja luopuja sopivat täysin itsenäisesti ja yksilöllisesti syytingin suuruudesta. Lakisääteiset eläkkeet ja uudet luopumisjärjestelmät tulevat ilmeisesti vähentämään syytingin merkitystä tulevaisuudessa.

2.5.2. Kansaneläkejärjestelmä

Maatalousväestö samoin kuin muukin väestö kuuluu yleisen, koko väestön kattavan lakisääteisen kansaneläkejärjestelmän piiriin. Kansaneläkejärjestelmän toimeenpanosta huolehtii Kansaneläkelaitos.

Eläkkeet kustannetaan siten, että vakuutetut maksavat 2 penniä kunnallisveroäyryiltä ja työnantajat 4.25 % palkoista (vuonna 1974). Loput tarvittavasta rahoituksesta tulee valtiolta ja kunnilta.

Kansaneläkejärjestelmästä maksetaan vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- ja perhe-eläkkeitä sekä lisäksi hautausavustusta ja lapsen hoitotukea. Vanhuuseläke maksetaan 65 vuotta täyttäneelle miehelle ja naiselle; Yksinäinen, pienituloinen nainen voi saada tuloharkintaisen eläkkeen jo 60 vuoden iässä. Työkyvyttömyyseläke maksetaan alle 65-vuotiaalle ammatillisesti työkyvyttömälle henkilölle. Eläkkeen saa aina sokea, liikuntakyvytön tai muuten toisen henkilön jatkuvan avun tarpeessa oleva. Työttömyyseläke maksetaan 60-64-vuotiaalle, joka 52 viimeisen viikon aikana on saanut työttömyysetuutta vähintään 200 päivältä. Lapsen hoitotukea maksetaan alle 16-vuotiaalle lapselle, joka sairauden, vian tai vamman vuoksi on ainakin kuuden kuukauden ajan erityisen hoidon tai kuntoutuksen tarpeessa. Hautausavustusta suoritetaan vakuutetusta, joka on saanut omaa kansaneläkettä vähemmältä kuin vuoden ajalta. Perhe-eläkettä maksetaan kaikille naisleskille kuuden kuukauden ajalta miehen kuoltua, jos leski oli edunjättäjän kuollessa alle 65-vuotias ja hänellä on huollettavanaan alle 16-vuotias lapsi tai avioliitto oli solmittu ennen miehen 60 vuoden ikää. Tämän kuuden kuukauden jälkeen eläke maksetaan, jos leskellä on edelleen huollettavanaan alle 16-vuotias lapsi tai leski oli miehen kuollessa 40-59-vuotias ja avioliitto oli jatkunut kolme vuotta ja se oli solmittu ennen miehen 60 vuoden ikää. Lapsi saa eläkkeen, jos hän on alle 16-vuotias, tai 16-21-vuotias, jos hän jatkaa opiskeluaan. Leskelle voidaan antaa koulutustukea sellaisen uuden ammatin opettelemiseksi, joka antaisi hänelle toimeentulon.

Kansaneläkkeenä maksetaan kaikille samansuuruinen perusosa, ja sen lisäksi tukiosaa, jonka määrä riippuu tuloista ja omaisuudesta sekä asuinpaikasta. Tämän lisäksi voidaan maksaa erityisen taloudellisen tuen tarpeessa oleville edelleen tuloharkintaista tukilisää ja sen ohessa asumistukea¹⁾. 80 vuotta täyttäneelle tai sokealle,

1) Useimmissa tapauksissa asumistukea ei makseta omassa asunnossa asuville, josta syystä maatalousväestö ei yleensä pääse siitä osalliseksi.

liikuntakyvyttömälle ja avuttomalle maksetaan tasasuuruista apulisää. Tasasuuruista hoitolisää maksetaan 85 vuotta täyttäneelle taikka toisen henkilön jatkuvaa hoitoa ja valvontaa tarvitsevalle. Jokaisesta alle 16-vuotiaasta lapsesta maksetaan perusosaan tasasuuruinen lapsikorotus. Perhe-eläke määräytyy ensimmäisen kuuden kuukauden aikana samoin kuin muutkin kansaneläkkeet, mutta sen jälkeen se muuttuu tuloharkintaiseksi niille leskille, joilla ei ole huollettavanaan lasta. Jos leskellä on huollettavanaan lapsi, hän saa perusosan ja sen lisäksi tuloharkintaisia eläkkeen osia. Orvon eläke on 20 % (täysorvon 40 %) leskeneläkkeen perusosan ja täysimääräisen tukiosan summasta. Kaikki kansaneläkkeet ovat verottomia.

2.5.3. Maatalousyrittäjäeläkejärjestelmä

Maatalousyrittäjien eläkelaki kattaa pakollisena 18-64-vuotiaat maatalousyrittäjät (yrittäjät ja heidän aviopuolisonsa) sekä heidän palkalliset perheenjäsenensä, joiden yrittäjätoiminta on jatkunut vähintään neljä kuukautta, joiden työtulo ylittää tietyn alarajan (n. 800 mk vuodessa vuonna 1974) ja joiden tilan pinta-ala on vähintään kaksi hehtaaria. Maatalousyrittäjä voi ottaa vapaaehtoisena eläkevakuutuksen, jos tilan pinta-ala on alle kaksi hehtaaria tai työtulo alle vaaditun rajan. Laki ulottaa piiriinsä myös ponomistajat ja ammattikalastajat. Lain toimeenpanosta vastaa Maatalousyrittäjien eläkelaitos. Maatalousyrittäjät maksavat vakuutusmaksuina 2.76 - 6.9 % (vuonna 1974) työtulostaan. Valtio maksaa aina vähintään puolet kaikista eläkemenoista ja sen lisäksi sen osan eläkemenoista jota vakuutusmaksut eivät kata.

Eläkkeinä maksetaan vanhuus-, työkyvyttömyys-, työttömyys- ja perhe-eläkkeitä. Vanhuuseläke maksetaan 65-vuotiaalle henkilölle. Työkyvyttömyyseläke maksetaan sekä täyden että osittaisen työkyvyttömyyden perusteella; täysi työkyvyttömyyseläke edellyttää työkyvyn alenemista 3/5:llä ja osittainen 2/5:llä. Työttömyyseläke maksetaan samoilla ehdoilla kuin kansaneläkkeessä. Perhe-eläke maksetaan naisleskelle jonka avioliitto oli solmittu ennen miehen 65 vuoden ikää ja leskelle jäi huollettavaksi perhe-eläkkeeseen oikeutettu lapsi tai leski oli miehen kuollessa täyttänyt 40 vuotta ja avioliitto oli jatkunut vähintään kolme vuotta. Lapsi saa eläkkeen, jos hän

on alle 18-vuotias tai 18-21-vuotias mutta työkyvytön. Lesken eläke lakkaa, kun hän solmii uuden avioliiton, mutta tällöin hänelle maksetaan kertosuorituksena kahden vuoden leskeneläke.

Eläkkeen määrä riippuu vakuutetun työtulosta ja vakuutusvuosien lukumäärästä. Työtulo määrätään viljelmän pinta-alan mukaan, jota laskettaessa otetaan huomioon enintään 42 hehtaaria. Eläkettä ansaitaan 1 % työtulosta vuodessa. Heinäkuusta 1975 lähtien eläkkeen karttumisprosentti nousee 1.5 %:ksi, jolloin tavoite-eläkkeeksi tulee 60 % työtulosta. Eläkkeen vähimmäismäärä nousee nykyisestä 22 %:sta 33 %:iin vuonna 1975. Työkyvyttömyys- ja työttömyyseläke vastaavat 65 vuoden iässä maksettavaa vanhuuseläkettä. Osittaisen työkyvyttömyyden perusteella maksettava eläke on puolet täydestä eläkkeestä, kuitenkin vähintään 19 % työtulosta. Lapsikorotuksena maksetaan vanhuus-, työkyvyttömyys- ja työttömyyseläkeisiin 20 % eläkkeestä yhdestä alle 18-vuotiaasta lapsesta ja 40 % kahdesta tai useammasta. Perhe-eläke määräytyy vakuutetun saaman eläkkeen tai sen työkyvyttömyyseläkkeen mukaan, johon hän oli kuollessaan oikeutettu, ja lisäksi edunsaajien lukumäärästä. Jos edunsaajia on kolme tai enemmän, heidän eläkkeensä on yhtä suuri kuin edunjättäjän eläke. Jos heitä on kaksi, perhe-eläke on 3/4 edunjättäjän eläkkeestä, ja puolet, jos edunsaajia on yksi, olipa hän leski taikka lapsi. Maatalousyrittäjäläke on veronalaista tuloa.

Kuten luvussa 1.4. todettiin, varsin usein maatalousyrittäjät, ainakin pienviljelijät, ovat oikeutettuja myös johonkin palkansaajille maksettavaan eläkkeeseen. Useimmissa tapauksissa kyseessä on tällöin Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki. Vuosieläke on tämän lain mukaan 1 % (1.5 % vuodesta 1975) vakuutetun eri vuosina saamien (indeksillä korjattujen) palkkojen yhteismäärästä. Eläke-etuudet ovat samat kuin Maatalousyrittäjien eläkelaisissa.

3. Sosiaaliturvajärjestelmien vaikutukset maatalouden rakenteeseen

3.1. Maatalouden luopumisjärjestelmät

3.1.1. Pellonvarausjärjestelmä

Pellonvarausjärjestelmän ensisijaisena tavoitteena on ollut maataloustuotannon tasapainottaminen poistamalla tilapäisesti osa peltoalasta tuotannosta. Järjestelmän viitenä ensimmäisenä toimintavuotena, vuosina 1969-1973, solmittiin yhteensä 35 000 pellonvaraus sopimusta.¹⁾ Näiden sopimusten alainen peltoala on 233 192 ha. Yhteisöjen kanssa on tehty 209 sopimusta, peltoalaltaan 4 200 ha, mikä vastaa hieman alle 10 % yhteisöjen omistamasta peltoalasta. Irtisanottujen sopimusten määrä on jäänyt pieneksi, vain noin 5 %:iin.

Vuoden 1973 lopussa pellonvarausjärjestelmän piirissä oleva peltoala oli 9.2 % maan koko peltoalasta (2 520 000 ha, yli kahden peltohehtaarin tiloilla). Järjestelmän painopiste on selvästi maan pohjois- ja itäosissa. Etelä-Suomessa paketoitun pellon osuus alueen koko peltoalasta oli vuoden 1973 lopussa 3.9 %, Pohjanmaalla 8.8 %, Keski- ja Itä-Suomessa 12.7 % ja Pohjois-Suomessa peräti 17.2 %. Maan pohjoisosissa paketoitun pellon osuus vastaavien alueiden kokonaispeltoalasta on keskimäärin nelinkertainen Etelä-Suomeen verrattuna.²⁾ (Maan pohjois- ja itäosissa on useita kuntia, joissa paketoitun pellon osuus on jopa 30 % kunnan peltoalasta.)

Alueellisen keskittyneisyyden lisäksi pellonvarausjärjestelmälle on tyypillistä, että sopimuksen tehneet tilat ovat kooltaan selvästi keskimääräistä pienempiä. Kun koko maan tilojen keskikoko on

1) Niilo Hintikka: Suomen pellonvarausjärjestelmä. Helsinki, Maatilahallitus, 1973.

2) Tämä tilanne aiheutti sen, että Pohjois-Suomessa pellonvaraus sopimusten tekeminen on vuodesta 1971 alkaen sallittu vain, jos maatilan omistaja tai hänen puolisonsa on täyttänyt 55 vuotta tai jomman kumman työkyky on alentunut 40 %:lla taikka maatila on alaikäisen tai naispuolisen lesken taikka alaikäisen lapsen omistuksessa.

(alle kahden peltohehtaarin tilat poislukien) 10,2 ha, niin pake-toitujen tilojen vastaava koko on 6,7 ha. Kaikista pellonvaraus-sopimuksista peräti 84 % on tehty alle 10 peltohehtaarin tiloilla. Vuoden 1969 maatalouslaskennan mukaan kaikista maataloista 65.7 % oli 2-10 peltohehtaarin tiloja, mikä merkitsee sitä, että pellon-varausjärjestelmä koskettaa eniten kaikkein pienimpiä tiloja, joilla tuotantoedellytykset ovat varmasti myös keskimääräistä hei-kommat.

Pellonvaraussopimuksen tehneet viljelijät ovat vanhempia kuin viljelijät keskimäärin. Vuosina 1969-1973 sopimuksen tehneistä viljelijöistä 58 % oli 55 vuotta täyttäneitä, kun koko maan vilje-lijöistä 44 % oli 55-vuotiaita tai sitä vanhempia. Pellonvaraus-sopimuksen tehneistä peräti neljäsosa oli siirtynyt järjestelmän piiriin vasta yleisen eläkeiän (65 vuotta) täyttämisen jälkeen.

Vuoteen 1974 mennessä 11 % pellonvarauksen piiriin tulleesta pel-toalasta on metsitetty. Metsitys on koskenut niitä peltoja, joiden käyttöä maataloustuotantoon ei ole pidetty tarkoituksenmukaisena tulevaisuudessakaan. Voimakkainta metsitys on ollut Keski- ja Itä-Suomessa, jossa noin 18 % paketoituista pelloista on pantu metsänkasvuun. Etelä-Suomessa metsityksen osuus on 13 %, mutta Pohjanmaalla ja Pohjois-Suomessa vain 6 %.

Pellonvarausjärjestelmän vaikutusta maataloustuotantoon on vaikea arvioida. Pellonvaraussopimuksen tehneiden tilojen satotaso oli vuonna 1969 tehdyn tutkimuksen mukaan 20-30 % keskimääräistä tasoa alhaisempi. Tästä ja eräistä muista tekijöistä johtuen järjestel-mä ei ole alentanut kokonaissatoa samassa suhteessa kuin peltoalan väheneminen olisi edellyttänyt. Karkeiden arvioiden mukaan on pää-dytty siihen, että esim. vuonna 1972 pellonvarausjärjestelmän koko-naissatoa supistava vaikutus oli noin 4 %. Se on kuitenkin alueel-lisesti keskittynyttä siten, että Etelä-Suomessa supistuma oli 1.8 %, mutta Pohjois-Suomessa 10 %.

Pellonvarausjärjestelmän toteuttamisen ensi vaiheessa olivat maa-taloustuotannon tasapainottamiseen liittyvät seikat määräävässä asemassa. Sittemmin on sosiaalisille tekijöille annettu yhä hal-litsevampi asema. Näiden rinnalla maatalouden rakennerationali-

sointi on jäänyt jokseenkin vaille huomiota. Viljelijät ovat usein mieluummin paketoineet peltonsa kuin myyneet tai antaneet niitä vuokralle. Se, että pellonvarauksista on maksettu saman suuruinen korvaus koko maassa, on osaltaan heikentänyt vuokrausteitse tapahtuvia tilakoon suurentamisen edellytyksiä. Pohjois-Suomessa pellonvarauskorvauksen on laskettu ylittävän käyvän vuokratason noin kaksinkertaisesti. Maan eteläosissa pellonvarauskorvauksista on muodostunut eräänlainen vuokratason minimi. Rakennerationalisoinnin kannalta myönteisenä on pidettävä sitä, että maataloustuotantoon huonosti sopivia peltoja on voitu metsityksellä siirtää pitkällä tähtäimellä tarkoituksenmukaisempaan tuotantoon.

Pellonvarausjärjestelmä on jäykistänyt maatalousmaan markkinoita ja aiheuttanut painetta paitsi maan vuokriin myös hintoihin. Maatalousviranomaisten selvitysten mukaan pellonvarausjärjestelmän voimassaoloaikana maatalousmaan hinnan nousu on ollut erittäin voimakasta.³⁾ Etelä-Suomessa nousu vuosina 1969 - 1972 oli 24 %, Keski- ja Itä-Suomessa sekä Pohjanmaalla 16 % ja Pohjois-Suomessa peräti 58 %. Pellonvarausjärjestelmä ei kuitenkaan missään tapauksessa ole ollut yksinomainen syy maan hinnan kohoamiseen. Viime vuosina hintaa ovat kohottaneet maan siirtyminen yhä suuremmassa määrin maatalouden ulkopuolisten sijoittajien omistukseen. Hintakehitykseen ovat myös vaikuttaneet viime vuosien voimakas inflaatio sekä varsinkin maan eteläisissä osissa maan vaihtoehtoiset käyttötarkoitukset. Silti pellonvarausten vaikutusta maan hintaan ei voida aliarvioida.

3.1.2. Sukupolvenvaihdoseläke-, luopumiseläke- ja luopumiskorvausjärjestelmät

Pellonvarausjärjestelmä oli eräänlaista maatalouspoliittista ensiapua. Se pysäytti maataloustuotannon kasvun, mutta samalla jarrutti maatalouden rationalisointia eikä parantanut tiloille jääneiden optimaalista rakennetta. Maataloudesta luopumista harkitseville pellonvarausjärjestelmä on antanut eräänlaisen totutteiluvaiheen ennen lopullisen ratkaisun tekoa. Pellonvarausjärjestelmä on ilmeisesti ollut omiaan helpottamaan vuoden 1974 alusta

3) Tämä koskee vain valtion suorittamaa maanostotoimintaa. Yksityisten välisistä kaupoista, joiden puitteissa valtaosa omistajanvaihdoksista tapahtuu, ei ole käytettävissä tietoja.

voimaantulleiden luopumiseläke- ja luopumiskorvausjärjestelmien käyntiin saattamista. Myös nämä uudet luopumisjärjestelmät palvelevat maatalouspoliittisia päämääriä; tuotannon supistamista, liian pienten tai muuten elinkelvottomien tilojen karsimista ja lisämaiden varaamista muiden tilojen käyttöön. Toisaalta niiden toivotaan nopeuttavan maatalousväestön rakenteen muuttumista, ennen kaikkea ikärakenteen osalta.

Pääpaino luopumisissa tulee olemaan ikääntyvissä, lähellä eläkeikää olevissa viljelijöissä. Tällaisia viljelijöitä on ammattikunnan rakenteesta johtuen suhteellisen runsaasti, heidän hallitsemansa maatilat ovat keskimääräistä pienempiä ja heidän halukkuutensa luopua maataloudesta useimmiten normaalia suurempaa. Näiden ikäluokkien luopuminen edistäisi tuotannon tasapainottamista ja tilakoon suurentamista. Entisen ammatin jättäminen ei myöskään, toisin kuin nuorempien viljelijöiden ollessa kyseessä, merkitsisi työllistämisestä tai uudelleen koulutuksesta aiheutuvia menoja. Vanhojen viljelijöiden kohdalla uudelleen koulutusta ei voida pitää tarkoituksenmukaisena. Nuorempien luopuvien viljelijöiden osalta uudelleen koulutusta kiirehtii jo lähivuosina varsin selvästi havaittava työvoimapula teollisuudessa ja useilla palvelualoilla.

Sukupolvenvaihdoseläkkeellä, joka samoin otettiin käyttöön vuoden 1974 alusta, pyritään siihen, että maatalouteen saataisiin jatkuvasti nuoria riittävän ammattipätevyyden omaavia yrittäjiä. Tähän asti tila on usein luovutettu niin myöhäisessä iässä, että tilan jatkaaja on jo sivuuttanut ne ikävuodet, jolloin hänen mahdollisuutensa kehittää tilaa olisivat olleet parhaimmillaan. Yksi syy tähän tilanteeseen on ollut siinä, ettei vanhalla viljelijällä ole ollut takuuta riittävästä toimeentulosta, jos hän on luopunut tilastaan ennen eläkeikää. Maatalousyrittäjien epäedullisen ikärakenteen uskotaan ainakin jossain määrin korjaantuvan sukupolvenvaihdoseläkkeen vaikutuksesta.

Luopumisjärjestelmillä tulee epäilemättä olemaan käyttäjiä. Lähitulevaisuudessa viljelijäin ikärakenteesta johtuen varsin paljon maanviljelijöitä joutuu luopumaan maataloudesta. Vuonna 1971 tehdyn haastattelututkimuksen mukaan 16 % haastatelluista vilje-

lijöistä ilmoitti luopuvansa tilanpidosta lähimmän viiden vuoden kuluessa, 21 % lähimmän 10 vuoden kuluessa.¹⁾ Alle 10 % ilmoitti viljelevänsä tilaa yli 10 vuotta. Loput aikoivat jatkaa tilan viljelyä niin kauan kuin mahdollista tai eivät olleet ratkaisseet kantaansa asiassa. Pieniltä tiloilta aiottiin luopua aikaisemmin, sillä peltoalan kasvaessa väheni niiden määrä, jotka aikoivat luopua tilasta lähimmän 10 vuoden kuluessa. Keväällä 1974 tehdyssä haastattelututkimuksessa 8 % 52 vuotta täyttäneistä viljelijöistä ilmoitti halukkuutensa käyttää uusia luopumisjärjestelmiä, 81 % ei pitänyt niitä omalla kohdallaan ajankohtaisena, 11 % ei ollut ratkaissut kantaansa.²⁾ Kiinnostus luopumisiin oli suurinta Etelä-Pohjanmaalla (13 %) ja Pohjois-Suomessa (9 %), vähäisintä Sisä-Suomessa (6 %) ja Etelä-Suomessa (7 %). Epävarmoja oli eniten Pohjois-Suomessa (17 %) ja Etelä-Suomessa (11 %). Tämän tutkimuksen perusteella luopumiskorvausjärjestelmän, joka kattaa kaikki viljelijät iästä riippumatta, merkitys näyttää jäävän vähäiseksi. Haastatelluista viljelijöistä ainoastaan yksi aikoi luopua maataloudesta luopumiskorvauksen kautta. - Tutkimus tosin tehtiin siinä vaiheessa, jolloin viljelijöillä ei vielä ollut tarkkaa tietoa eri järjestelmien sisällöstä.

Luopumisjärjestelmien valmisteluvaiheessa arvioitiin, että ensimmäisten vuosien aikana noin 10 000 viljelijää alkaisi saada luopumiseläkettä ja noin 4 000 viljelijää sukupolvenvaihdoseläkettä. Yhdessä nämä määrät vastaavat 4 % Maatalousyrittäjien eläkelain mukaan tällä hetkellä vakuutetuista viljelijöistä ja heidän avio- puolisoistaan. Kaiken kaikkiaan maassa lasketaan olevan 52 500 sellaista tilaa (17 % kaikista tiloista), joille luopumiseläke voitaisiin myöntää.

Vanhenevan viljelijän kohdalla seuraajakysymys tulee ennen pitkää ajankohtaiseksi. Vuonna 1971 tehdyssä tutkimuksessa ilmeni, että 42 %:lla haastatelluista viljelijöistä perillinen tulisi jatkamaan tilanpitoa, 18 %:lla kyseessä oli muu ratkaisu (kuten tilan myynti,

1) Pellervo-Seuran Markkinatutkimuslaitos, Tiedustelu 2/1971. Haastattelun kohteena olivat sellaiset viljelijät, jotka potentiaalisesti olisivat olleet luopumisjärjestelmien piirissä, jos haastattelutilannetta seuraavana vuonna tällaisia järjestelmiä olisi otettu käyttöön.

2) Pellervo-Seuran Markkinatutkimuslaitos, Tiedustelu 1/1974.

pellonvarausjärjestelmä, vuokraus), 40 % ei osannut sanoa miten tilalle tulisi käymään. Mitä vanhempi viljelijä oli, sitä useammin hän arveli perillisen jatkavan. Kuitenkin lähes kolmasosa yli 60-vuotiaista viljelijöistä oli vielä epävarma tilan kohtalosta. Tilakoon kasvaessa lisääntyi niiden määrä, jotka arvelivat jonkun perillisistä jatkavan. Samalla väheni sellaisten viljelijöiden määrä, jotka suunnittelivat tilalle jotain muuta ratkaisua. Kun heitä oli alle viiden peltotehtaan tiloilla 32 %, niin yli 24 peltotehtaan tiloilla enää 9 %. Tämä viittaa siihen, että luopumiseläke- ja luopumiskorvausjärjestelmät tulevat koskemaan ennen muita pieneköjä tiloja, kuten luopumisjärjestelmiä luotaessa oli tarkoitettukin.

Vuoden 1974 kevään haastattelututkimuksessa havaittiin, että niistä viljelijöistä (81 % kaikista), jotka eivät aikoneet käyttää hyväkseen luopumiseläke- ja luopumiskorvausjärjestelmiä, valtaosa (85 %) aikoi luovuttaa tilan lähiomaiselle ja siirtyä sukupolvenvaihdoseläkkeelle. Loput (10 %) pitivät korvauksia liian pieninä, aikoiivat myydä tilan muille ostajille tai heillä oli muita syitä. Peltoalan mukaan ryhmiteltynä havaittiin, että alle viiden peltotehtaan tiloilla tilanpidon jatkaminen yhdessä tulevan jatkajan kanssa tai sukupolvenvaihdoseläkkeelle siirtymisen harkitseminen ovat selvästi harvinaisempia ratkaisuja kuin suuremmilla tiloilla.

Luopumisjärjestelmien vaikutuksista on vielä liian aikaista sanoa mitään varmaa. Koska näitä vaikutuksia oli vaikea arvioida etukäteen, järjestelmät otettiin luopumiskorvausjärjestelmää lukuunottamatta väliaikaisesti käyttöön vuoden 1976 loppuun. On kuitenkin luultavaa, että järjestelmien voimassaoloaika jatketaan tuon ajankohdan jälkeenkä joko nykyisessä muodossaan tai ensimmäisten vuosien kokemusten perusteella kehittämällä.

Maatalousviranomaisten mukaan luopumiseläkejärjestelmä saattaa pirstoa maatiloja. Varsinkin Etelä-Suomessa näyttää järjestelmän ensimmäisenä toimintavuotena myyntitarjousten mukaan muodostuvan pääsäännöksi, että luopumiseläkeenhakijat haluavat luopua vain pelloista ja jättää tilan metsämaat itselleen, mihin laki antaa mahdollisuuden. Toisaalta, jos luopumiseläkeen saamisen ehtona olisi koko tilan myynti, saattaisi tilakaupan rahoitus aiheuttaa ostajalle huomattavan suuria vaikeuksia. Kevään 1974 haastattelu-

tutkimus kuitenkin osoitti, että luopumislakien hyväksikäyttöä harkitsevista viljelijöistä useimmat (56 %) aikoivat myydä tilan kokonaan. Noin 16 % aikoi myydä vain pellot ja 2 % myydä osan pelloista ja metsittää loput. Epätavallista suurempaa muuttoliikettä järjestelmät eivät ilmeisesti tule aiheuttamaan, koska haastattelututkimuksen mukaan kolmeneljäsosaa luopumiseläkkeelle aikoista jäisi asumaan omalle tilalleen. Muuttavistakin useimmat aikoivat asettua oman kunnan alueelle. Maataloustuotantoa järjestelmien ei tarvitse välttämättä supistaa kovinkaan paljon, jos suurin osa pelloista menee lisämaiksi muille viljelijöille. Ilmeisesti näin tuleekin tapahtumaan, koska valtaosa luopumisaikaisista olevista viljelijöistä sanoi haastattelututkimuksessa olevansa valmiita myymään tilansa muille viljelijöille. Vain 5 % myisi tilansa Maatilahallitukselle. Tosin runsas kolmannes ei ollut tehnyt asiassa ratkaisua. - Tämän raportin kirjoittamisvaiheessa ylituotanto-ongelmat eivät enää olleet yhtä reaalisia kuin muutama vuosi aikaisemmin.

3.2. Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleen koulutus

Maatalouden piiristä viime aikoina poissiirtynyt väestö on koostunut palkatusta työvoimasta ja avustavista perheenjäsenistä, ei niinkään itse maanviljelijöistä tai heidän aviopuolisoistaan.¹⁾ Ylei-

1) Maa- ja metsätaloustalouden väestön määrä on jatkuvasti vähentynyt. Eri-tyyppisen nopeaa vähenemistä on ollut kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. 1950-luvulla maa- ja metsätaloudessa työskentelevien supistuma oli 20 %, 1960-luvulla 40 %. 1950-luvulla vähentyminen oli suurinta palkatun työvoiman (väheni noin puolella) ja avustavien perheenjäsenten (noin kolmanneksella) kohdalla. 1960-luvulla vähennystä tapahtui samoin palkatun työvoiman (edelleen puolella) ja avustavien perheenjäsenten (noin puolella) kohdalla. 1970-luvun alkupuolella palkatun työvoiman osuus maatalouden työpanoksesta oli enää noin 5 %.

Viimeisimmän väestölaskennan (1970) mukaan maa- ja metsätaloudessa toimivan väestön osuus oli enää 20.3 % koko ammatissa toimivasta väestöstä. Vuonna 1960 se oli 35.5 % ja vuonna 1950 peräti 45.8 %. Maataloudessa (metsätalous pois lukien) työskentelevän väestön osuus koko ammatissa toimivasta väestöstä oli vuonna 1970 enää 17.2 %, kun se vuonna 1960 oli ollut 29.7 %. Maataloudessa toimi vuonna 1970 noin 345 000 henkilöä. Työvoima tiloilla jakautui siten, että 42.2 % siitä oli viljelijöitä, 33.9 % aviopuolisoita, 15.1 % (yli 15-vuotiaita) lapsia ja 8.8 % muita (sisältää mm. palkatun työvoiman).

Maataloustalouden väestön määrä on edelleen 1970-luvulla jatkanut vähenemistään. Tämä käy ilmi siitä, että vuosina 1969-1972 peräti 7.4 % yli 1 peltotehtaan tiloista (eli 12-15 tilaa päivää kohti) lopetti toimintansa. Arvioiden mukaan maatalouden kokonaisväestö (n. 500 000) vähenee 1970-luvulla ainakin 150 000 henkilöllä, eräiden ennusteiden mukaan jopa puolella.

nen käsitys on, jota myös tilastot tukevat, että 1960-luvulla maataloudessa toimivista vanhemmista henkilöistä, yli 25-vuotiaista, vain vähäinen osa muutti ammattia. Maanviljelijöiden ja heidän aviopuolisoittensa osalta poistuminen tapahtui ja edelleen tapahtuu yhä suuremmassa määrin eläkkeelle siirtymisten ja maatalouden luopumisjärjestelmien avulla. Näin ollen avustavat perheenjäsenet ovat se maatalousväestön osa, joka pääasiassa on etsiytynyt uudelleen koulutuksen kautta uuteen ammattiin.

Kuten edellä (luvussa 2.2) todettiin, maataloudesta poissiirtyvä väestö on voinut vuodesta 1966 lähtien käyttää hyväkseen valtion järjestämien työllisyysammattikurssien tarjoamaa uudelleen koulutusmahdollisuutta. Maatalous työvoimaa luovuttavana elinkeinona on otettu huomioon työllisyyskurssitoiminnassa siten, että koulutukseen tulevien oppilaiden valinta maatalouden osalta on suoritettu lievemmin perustein. Tämä koskee mm. työttömäksi joutumisen uhkaa yhtenä valintaperusteena.

Työllisyysammattikursseille oppilaat tulevat työnvälityksen kautta. Koulutustoiminnan aikana keskimäärin noin 15 % kaikista oppilaista on tullut Työvoimaministeriön tilastojen mukaan maa- ja metsätalouden ammattiteistä. Esim. vuonna 1971 kursseille hyväksytyistä n. 13 000 oppilaasta 16 % tuli maa- ja metsätaloudesta. Vuonna 1972 osuus oli 13 %. Tämä on vähemmän kuin maa- ja metsätaloudessa toimivien osuus (20.3 %) koko ammatissa toimivasta väestöstä.

Vuoden 1971 ensipuoliskolta on tehty otostutkimus työllisyyskoulutuksensa päättäneistä henkilöistä kolmessa työvoimapiirissä: Tampere, Kuopio ja Rovaniemi.²⁾ Tämän otostutkimuksen mukaan koulutukseen osallistuneista henkilöistä 23 % (miehistä 37 %, nai-

2) Jouko Aarto Juhani Pihlaja: Työllisyyskoulutuksen taloudellisen edullisuuden mittaamisesta. Helsinki, Helsingin yliopisto. Kansantaloustieteen laitos, 1974.

Tampereen työvoimapiiri edustaa Etelä-Suomea ja on siten teollistumisasteeltaan maan keskiarvon yläpuolella. Kuopio puolestaan edustaa Itä-Suomea ja teollistumisasteeltaan keskiryhmää. Rovaniemi edustaa Pohjois-Suomea, joka on teollistumisen osalta maan keskitason alapuolella.

sista 13 %) tuli maataloudesta.³⁾ Suurin maataloudesta tulleiden prosenttiosuus oli Kuopion työvoimapiirissä, 27 %, ja pienin Rovaniemen työvoimapiirissä, 15 %. Tampereen työvoimapiirissä maataloudesta tulleiden osuus oli 25 %. Tutkimuksessa ei selvitetty sitä, mikä koulutettavien asema oli ollut maatalouden sisällä. Tutkimuksen tekijän käsitys kuitenkin on, että valtaosa heistä oli avustavia perheenjäseniä. Tätä tukee se, että kaksikolmasosaa koulutukseen osallistuneista oli 17-24-vuotiaita. 25-40-vuotiaita oli vain 29 % ja yli 40-vuotiaita vain 6 %. Ikäjakautuman luvut viittaavat siihen, ettei koulutetuissa voinut olla paljoakaan viljelijöitä.⁴⁾ Tutkimuksen tekijä piti myös maataloustyöntekijöiden osuutta tutkituista vähäisenä. Koulutusta annettiin tutkituilla kursseilla teollisuuden ja palvelualan ammatteihin. Maataloudesta lähteneistä koulutetuista 67 % sijoittui teollisuuteen, 15 % palvelualoille. Takaisin maatalouteen palasi 8 %. Yksikään kurssi ei antanut opetusta maatalouden ammatteihin.

1960-luvulla työllisyysammattikurssitoiminta ei ollut kovin huomattava tekijä maataloudesta irtautuneen liikatyövoiman sijoittumisessa uusiin ammatteihin, koska tämä koulutustoiminta aloitettiin vasta vuosikymmenen puolivälin jälkeen. Vuosittain kursseille osallistui noin 5 000 oppilasta, joista alle 1 000 lienee tullut maataloudesta. Koko maatalousväestö väheni 1960-luvulla keskimäärin 45 000 henkilöllä vuodessa. 1970-luvulla työllisyysammattikurssitoiminta on jo näytellyt suurempaa osaa yhtenä väylänä, jota pitkin maataloudesta edelleen vapautuva työvoima on voinut siirtyä uuteen ammattiin.

Vuonna 1973 tehdyn sukupolven vaihtumisen aiheuttamia ongelmia maatilataloudessa käsitelleen tutkimuksen mukaan maataloudesta joudutaan varsin usein lähtemään muihin elinkeinoihin ilman ammatillista koulutusta.⁵⁾ Nämä henkilöt joutuvat hankkimaan tarvitsemansa

3) Tämä prosenttiosuus poikkeaa yleisten tilastojen osoittamasta määrästä. Tutkimuksen tekijän mukaan syy on siinä, että kyseessä oli otostutkimus, joka koski vain puolta vuotta ja kolmea työvoimapiiriä. Yleisissä tilastoissa tilastointi tehdään kalenterivuosittain. Otostutkimuksen oppilaista osa oli aloittanut kurssinsa edellisen vuoden, osa tutkimusvuoden aikana.

4) Viljelijöistä vain 22 % on alle 40-vuotiaita.

5) Seppo Honkanen, Aimo Komonen, Juha Korkeaoja, Tapani Köppä, Risto Varmola: Sukupolven vaihtumisen ongelma maatilataloudessa. Helsinki, Pellervo-Seuran Markkinatutkimuslaitos, 1974.

koulutuksen myöhemmässä vaiheessa tai jäämään ilman sitä. Tutkimus osoitti, että sukupolvenvaihdoksen tapahtumisen jälkeen yhdeksän kymmenestä tilan jatkajan sisaruksesta oli muuttanut pois tilalta ja kolmasosa siellä vielä asuneista oli päättänyt muuttaa lähimmän kolmen vuoden kuluessa. Tilalta poismuuttaneista ainoastaan 48 %:lla oli muuttaessaan jonkinlainen ammatillinen koulutus. Puolet tiloilta ja useimmissa tapauksissa samalla maataloudesta lähteneistä oli vailla ammattikoulutusta. Niillä, joilla tällainen koulutus oli, se useimmiten oli joku ammattikoulu, jonka jälkeen tulivat erilaiset ammattikurssit, opistotasoinen koulutus ja viimeisenä korkeakoulututkinto.

Käytettävissä olevia uudelleen koulutusmahdollisuuksia on tietyssä määrin rajoittamassa etenkin vanhempien maataloudessa työskentelevien kohdalla tunneperäinen sidonnaisuus maatilaan. Tähän viittaa Keski-Suomessa vuonna 1971 tehty otostutkimus, jonka mukaan vain 25 % haastatelluista piti ammatin vaihtamista mahdollisena.⁶⁾ Vaikka alle 45-vuotiaista tätä mieltä oli 30 %, niin vain 10 % tuon ikäisistä aikoi luopua maataloudesta lähimmän 10 vuoden aikana. Niistä, jotka pitivät vaihtoa mahdottomana, joka toinen oli mielestään siihen liian vanha. On tietysti totta, että monien kohdalla ammatin vaihdon esteenä on reaalisiakin syitä, ainakin silloin kun asianomainen haluaisi pysyä omalla kotiseudullaan.

Uudelleen koulutus ja sitä kautta siirtyminen uuteen ammattiin ei ole kuitenkaan ainoa vaihtoehto. Suomalaiselle pienviljelystaloudelle on ominaista sivuansioiden yleisyys. Tämä on seurausta siitä, että huomattava osa maataloista on niin pieniä, etteivät ne yksin takaa riittävää ympärivuotista toimeentuloa, ei varsinkaan silloin, kun tilalla ei ole erikoistuttu mihinkään tiettyyn tuotantoon. Kautena 1968/69 kaikista viljelijöistä 15 % työskenteli yli 150 työpäivää tilan ulkopuolella. Alle kahden peltotehtaan tilojen viljelijöistä neljännes käytti vuosittaisista työpäivistään suurimman osan tilan ulkopuolisiin töihin. Vuosina 1970-1971 maatalouden koko työpanoksesta yli yhden peltotehtaan tiloilla 17 % muodostui tilan ulkopuolisista töistä. Muun kuin maa- ja metsätalouden osuus tilojen ulkopuolisesta työstä oli 64 %. Näin

6) Pellervo-Seuran Markkinatutkimuslaitos, Tiedustelu 1/1971.

ollen varsin huomattava osa maatilojen haltijoista ja heidän perheittensä jäsenistä saa pääasiallisen toimeentulonsa muista elinkeinoista kuin maataloudesta. Tällöin voidaan puhua osa-aikaviljelijöistä, joille maatalous on vain toinen ammatti. Riittävien sivuanssioiden järjestäminen nähdäänkin yhdeksi tärkeäksi osaksi maatalousväestön toimeentuloturvan kehittämistä - erityisesti maan kehitysalueilla.

Jatkuva sivuanssioiden tekeminen merkitsee luonnollisesti tilalla työskentelevien työpanoksen kasvamista ja vapaa-ajan vähenemistä. Erityisesti karjataloustiloilla emännän työrasitus tällöin lisääntyy, koska useimmissa tapauksissa tilan isäntä tekee tilan ulkopuolisia töitä. Vuonna 1971 tehdyn tutkimuksen mukaan 84 %:lla karjataloustiloista karjanhoito tapahtuu yksinomaan perheen voimin. Palkattua työvoimaa käytetään karjanhoidossa mainittavammin vain yli 25 peltihehtaarin tiloilla. Lähes puolella tiloista isäntä ja emäntä yhdessä vastaavat karjanhoidosta. Runsaalla neljänneksellä karjanhoito on yksin emännän tehtävänä. Isäntä vastaa yksin töistä vain 8 %:ssa. Joku perheenjäsen on mukana isännän tai emännän kanssa 13 %:ssa. Vapaa-ajan vähyyttä osoittaa se, että tutkimusta edeltäneenä vuonna isäntä ja emäntä vain yhdessä tapauksessa kymmenestä olivat voineet olla samanaikaisesti poissa tilalta. Vuonna 1970 tehdyn tutkimuksen mukaan maatilojen emännistä Lounais-Suomessa 42 %:lla ei ollut yhtään lomaa tutkimusta edeltävänä vuonna.⁷⁾ Keski-Suomessa vastaava osuus oli 36 %, Pohjois-Suomessa 43 % ja Itä-Suomessa peräti 55 %. (Vuonna 1974 voimaantulleella maatalousyrittäjien vuosilomalaililla voidaan ensi kerran taata lakisääteinen vuosiloma osalle maatalousväestöä - tässä vaiheessa karjataloutta harjoittaville.)

3.3. Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet

Siirtyessään maataloudesta uusille ammattialoille maatalousväestöllä on käytettävissään valtakunnallinen työnvälitys siihen liittyvine työvoiman liikkuvuutta helpottavine liikkuvuusavustuksineen. Viime vuosina työnvälityksen kaikista asiakkaista noin 8 % on ollut lähtöisin maa- ja metsätaloudesta (mukaanluettuna

7) Maire Honkanen: Viljelijäemännän vapaa-aika. Helsinki, Maatalouskeskusten Liiton julkaisuja N:o 553, 1970.

palkatut työntekijät)¹⁾. Tämä on melko vähäinen määrä, jos sitä verrataan maa- ja metsätalousväestön osuuteen (20.3 %) koko ammatissa toimivasta väestöstä. Maataloudessa palkattu työvoima ja avustavat perheenjäsenet ovat olleet ne ryhmät, jotka lähinnä ovat käyttäneet hyväkseen työväälityksen palveluksia.

Maa- ja metsätaloussammateista tulevat työnhakijat siirtyvät suhteellisesti useammin kuin työnhakijat keskimäärin työväälityksen kautta oman asuinpaikkakunnan ulkopuolelle. Kun esim. vuonna 1972 kaikista työväälityksistä alle 5 % johti työnhakijan välittämiseen oman asuinpaikkakunnan ulkopuolelle, niin maa- ja metsätaloudesta lähtöisin olevien kohdalla prosenttiosuus oli 10. Samana vuonna kaikista oman asuinpaikkakunnan ulkopuolelle välitetyistä työnhakijoista 17 % oli lähtöisin maa- ja metsätaloudesta. Se, että maataloudesta lähtevät työnhakijat joutuvat keskimäärin useammin kuin muista elinkeinoista lähtevät vaihtamaan asuinpaikkaa, johtuu luonnollisesti useimmissa tapauksissa siitä, ettei omassa asuinpaikkakunnassa (tavallisimmin maatalousvaltainen maalaishkunta) ole riittävästi tai lainkaan muita kuin maatalouden työpaikkoja. Joka tapauksessa ammatin vaihtaminen merkitsee maatalousväestölle keskimääräistä useammin myös asuinpaikkakunnan vaihtamista, mikä on omiaan lisäämään elämäntavan muuttumisen jo sinänsä aiheuttamia taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia.

Toistaiseksi ei ole käytettävissä tilastotietoja siitä, missä määrin maataloudesta irtautunut väestö on käyttänyt hyväkseen työvoiman liikkuvuutta edistämään tarkoitettuja liikkuvuusavustuksia (matkakustannusten korvausta, alkuavustusta ja päiväavustusta).²⁾ Liikkuvuusavustuksia on viime vuosina maksettu eniten Itä- ja Pohjois-Suomen työvoimapiireissä. Nämä ovat samalla alueita, joissa maataloudesta irtautuminen on ollut suhteellisesti suurempaa kuin maassa keskimäärin. Työvoima liikkuu maassa siten, että toisaalta siirrytään maaseudulta kaupunkeihin ja toisaalta maan itä- ja pohjoisosista etelään. Esim. vuonna 1972 peräti 80 % liikkuvuusavustusten tukemasta työvoimasta siirtyi maan eteläisiin

1) Tilastointia ei työväälityksen osalta suoriteta siten, että maanviljelijät ja heidän perheenjäsenensä voitaisiin ottaa erilleen koko maa- ja metsätalousväestöstä.

2) Tilastointi vain työvoimapiireittäin.

osiin, ja lähes puolet yksinomaan pääkaupunkiin ja sen ympäristöön. Siirtyminen oman työvoimapiirin sisällä kunnasta toiseen on kuitenkin viime vuosina lisääntynyt suhteellisesti enemmän kuin siirtyminen työvoimapiiristä toiseen.

Työnvälityksen ja liikkuvuusavustusten merkityksestä maataloudesta irtautuvalle väestölle ei ole tehty selvityksiä. Näin ollen on vaikea sanoa, mikä vaikutus niillä on ollut maatalouteen. On kuitenkin selvää, että maataloudesta irtautunut väestö, lähinnä avustavat perheenjäsenet ja palkattu työvoima, ovat käyttäneet hyväksien työnvälitystä ja liikkuvuusavustuksia, jotka siten ovat olleet helpottamassa siirtymistä uudelle paikkakunnalle ja uuteen ammattiin. Sitä vastoin ei ole todennäköistä, että työnvälityksen tai liikkuvuusavustusten olemassaolo sinänsä olisi saanut kovinkaan useita irtautumaan maataloudesta. Tässä yhteydessä on myös muistettava, että suurin osa maataloudesta lähteneistä on siirtynyt muihin elinkeinoihin ilman työnvälityksen apua.

3.4. Sairausvakuutus

Vuonna 1964 voimaantullut yleinen sairausvakuutus on merkinnyt varsin oleellista sairastamiskustannusten tasausta. Tätä osoittavat Kansaneläkelaitoksen ja Lääkintöhallituksen yhteistyössä vuosina 1964 ja 1968 tekemät tutkimukset sairastavuudesta ja lääkintäpalvelusten käytöstä ennen ja jälkeen sairausvakuutuksen käyttöönoton.¹⁾

Tutkimus osoitti, että sairastavuus on yleisempää maalaiskunnissa, joissa valtaosa maatalousväestöstä asuu, kuin kaupungeissa. Tulos oli sama molempina tutkimusvuosina. Vuonna 1968 maalaiskunnissa asuvista 34.4 % (mukaanluettuna eläkkeellä olevat) sanoi kärsivänsä jostakin pitkäaikaisesta sairaudesta. Vuodesta 1964 tässä oli lisäystä 1.5 %-yksikköä. Kaupungeissa pitkäaikaissairaiden osuus vuonna 1968 oli 24.3 %, jossa oli tapahtunut vähennystä 1.5 %-yksikköä vuodesta 1964. Maalaiskuntien työikäisistä (15-64-vuotiaista) 23.5 %:lla oli vuonna 1968 jokin sellainen pitkäaikainen sairaus, joka haittasi työntekoa tai oli jopa johtanut

1) Tapani Purola, Kauko Nyman, Esko Kalimo, Kai Sievers:
Sairausvakuutus, sairastavuus ja lääkintäpalvelusten käyttö.
Helsinki, Kansaneläkelaitoksen julkaisuja, A: 7, 1971.

työkyvyttömyyteen. Kaupungeissa vastaava määrä oli vain 12.8 %. Eniten sairastavuutta esiintyi Itä-Suomen maalaiskunnissa (28.7 %) ja vähiten Etelä-Suomen kaupungeissa (11.8 %).

Ammattialoittain tarkasteltuna maanviljelijät (tilan pinta-ala vähintään 14 peltohehtaaria, tässä tutkimuksessa) ja pienviljelijät (pinta-ala alle 14 peltohehtaaria), olivat sairastavuuden kärkiryhmässä. Työikäisistä miespuolisista maanviljelijöistä 32.8 %:lla ja pienviljelijöistä peräti 42.7 %:lla oli vuonna 1968 jokin työntekeä haittaava pitkäaikainen sairaus, kun taas kaikista ammattiryhmistä tällainen sairaus oli 25.6 %:lla. Ammattiryhmittäin tarkasteltuna pienviljelijöiden sairastavuus oli suurinta. Työkykyä alentavalla tavalla pitkäaikaisesti sairaiden tai vammaisten osuus oli pienviljelijöillä lähes 3,5-kertainen terveimpään ammattiryhmään, johtaviin toimihenkilöihin, verrattuna. Täydelliseen työkyvyttömyyteen pitkäaikainen sairaus oli johtanut 3.7 %:lla maanviljelijöistä ja 5.8 %:lla pienviljelijöistä.

Sairauspäivien lukumäärään sairausvakuutuksen käyttöönotto ei aiheuttanut olennaista muutosta. Miehillä sairauspäivien määrässä oli tapahtunut nousua sekä maalais- että kaupunkikunnissa. Naisilla sitä vastoin oli tapahtunut laskua. Sairauspäivien luku aikuista kohti 100 päivän aikana vuonna 1968 oli miehillä maalaiskunnissa 5,8 päivää (nousua 0.7 %-yksikköä vuodesta 1964) ja kaupungeissa 4,0 päivää (nousua 0.8 %-yksikköä). Maalaiskuntien naisilla määrä oli 4,0 päivää (laskua 0.2 %-yksikköä) ja kaupunkien naisilla 3,6 päivää (laskua 0.4 %-yksikköä).

Tutkimustulosten mukaan sairausvakuutus on vähentänyt lääkinnällisen hoidon tarvetta. Maalaiskunnissa lääkäriin kuitenkin hakeuduttiin myös sairausvakuutuksen käyttöönoton jälkeen keskimäärin vasta vaikeimmissa sairauksissa kuin kaupungeissa. Alueittain tarkasteluna todettiin lääkäriissäkäynnin aiheuttaneet sairaudet vähiten hoitoa vaativiksi Etelä-Suomessa ja vastaavasti eniten hoitoa vaativiksi Pohjois-, Länsi- ja Itä-Suomessa.

Ennen sairausvakuutuksen käyttöönottoa sairastavuus lisääntyi, mutta lääkintäpalvelusten käyttö väheni siirryttäessä maan eteläosista itä- ja pohjoisosiin, kaupungeista maalaiskuntiin, asutuskeskuksista syrjäseuduille sekä ylemmistä tuloluokista alempiin.

Mitä pienemmät olivat tulot, sitä enemmän oli sairastettu, sitä epäedullisempi oli hoidon tarpeen ja saadun hoidon välinen suhde, mutta sitä korkeampi oli sairaanhoitoon käytetty osuus tuloista ja sitä useammin oli sairauskustannusten vuoksi jouduttu taloudellisiin vaikeuksiin. Tätä tilannetta on sairausvakuutuksen toteutuksella pyritty poistamaan ja osin onnistuttukin.

Sairausvakuutus on pystynyt alentamaan sairastamisen aiheuttamia kustannuksia. Sairausvakuutuksen hoitokorvausten ansiosta yksityistalouksien omat nettomääräiset sairaanhoitomenot jäivät palvelusten käytön lisääntymisestä ja niiden hintojen kohoamisesta huolimatta vuonna 1968 kokonaismäärältään pienemmäksi kuin vuonna 1964. Vuonna 1968 yhtä perheenjäsentä kohti lasketut bruttomääräiset sairauskulut olivat reaaliarvoltaan keskimäärin 20 % suuremmat kuin vuonna 1964. Nettomääräiset kustannukset olivat sairausvakuutuksen vuoksi kuitenkin sekä henkilöä että sairauspäivää kohti laskettuna vuonna 1968 pienemmät kuin vuonna 1964.

Maalaiskunnissa perheiden välittömät sairauskulut sairausvakuutuskorvauksilla vähennettynä vuonna 1968 olivat 3.3 % perheen tuloista. Vähennystä vuodesta 1964 oli 1.7 %-yksikköä. Alueittain tarkasteltuna menot olivat suurimmat Pohjois-Suomessa (4.3 %) ja Itä-Suomessa (4.1 %). Etelä-Suomessa ne olivat vain 2.6 % perheen tuloista. Eniten vähennystä vuodesta 1964 oli tapahtunut Länsi-Suomessa (2.1 %-yksikköä) ja vähiten Pohjois-Suomessa (0.8 %-yksikköä). Kaupunkeihin verrattuna maaseudun sairauskustannukset muodostuivat kuitenkin vielä vuonna 1968 lähes kaksinkertaisiksi, vaikka maalaiskunnissa kulujen pieneneminen oli 0.9 %-yksikköä suurempaa kuin kaupungeissa. Kaupungeissa sairauskulut vuonna 1968 olivat 1.8 % perheiden tuloista. Vähennystä vuodesta 1964 oli 0.8 %-yksikköä. Maalaiskunnissa etäisyys lääkäriin oli vaikuttanut sairauskulujen osuuteen tuloista. Jos esim. lääkäriin oli matkaa yli 20 km, sairauskulut vuonna 1968 olivat 4.8 % tuloista (7.6 % vuonna 1964). Jos taas lääkäriin oli matkaa alle 3 km, sairauskulut olivat vain 2.2 % tuloista (3.3 % vuonna 1964) eli siis vähemmän kuin maassa keskimäärin. Kaiken kaikkiaan maalaiskuntien ja kaupunkien välinen ero sairastamiskustannuksissa oli sairausvakuutuksen ansiosta jossain määrin pienentynyt, mutta ei kuitenkaan hävinnyt.

Tulotasolla oli edelleen vuonna 1968 vaikutusta sairauskuluihin: mitä pienemmät tulot, sitä suuremman osuuden sairauskulut ottavat. Tulotason suuruudesta riippumatta sairauskulut näyttävät maaseudulla vievän keskimäärin suuremman osan tuloista kuin kaupungeissa. Esim. vuonna 1968 tutkimuksessa käytetyssä alimmassa tuloluokassa sairauskulut maalaiskunnissa olivat 6.4 % tuloista (11.8 % vuonna 1964), kun taas kaupungeissa ne olivat 4.4 % (7.0 % vuonna 1964). Vastaavasti ylimmässä käytetyssä tuloluokassa sairauskulut maalaiskunnissa olivat 1.7 % tuloista vuonna 1968 (3.5 % vuonna 1964), mutta kaupungeissa 1.4 % (2.1 % vuonna 1964).

Sairausvakuutus lisäsi avohoidon lääkärintalvelusten käyttöä, mutta oleellisesti tilanne ei ollut muuttunut ajalta ennen sairausvakuutusta. Lääkärintalvelusten käytön kokonaismäärässä oli tapahtunut lisäystä vuodesta 1964 vuoteen 1968 ennen muuta työikäisten kohdalla. Maalaiskunnissa lääkärintalvelusten käyttö oli sairausvakuutuksen ansiosta lisääntynyt ennen kaikkea naisilla, kaupungeissa taas miehillä. Maalaiskuntien miehilläkin oli tapahtunut lisäystä lääkärinkäytössä, mutta lisäys oli pienempi kuin kaupunkien miehillä. Varsinkin pitkäaikaisesti sairaiden maalaiskuntien miesten lääkärinkäyttö oli edelleen vuonna 1968 alhaista. Maaseudun miesten käyttäytymisihanteisiin ja asenteisiin on kuulunut kärsiminen, vaivojen väheksyminen ja hoitoontulon viivyttely. Sairausvakuutus ei ollut pystynyt riittävästi aktivoimaan heitä hoitoon. Samalla kun maalaiskuntien naisten lääkärintalvelusten käyttötiheys lähestyi kaupunkien tasoa, kasvoivat lääkärinkäytön sukupuolien väliset erot maalaiskunnissa. Suurin ero oli Pohjois-Suomessa (0,17 käyntiä henkeä kohti 100 päivän aikana) ja Itä-Suomessa (0,15 käyntiä). Etelä-Suomessa ero oli pienin (0,05 käyntiä). Maalaiskuntien miesten suhteellinen jälkeenjääneisyys oli kasvanut, mitä edelleen korostaa se, että sairastavuus näytti samalla lisääntyneen. Kaupungeissa sukupuolien väliset erot taasoituivat miesten käytön lisääntyessä, naisten hieman pienentyessä.

Yhä edelleen hoidon saamisen rajoitukset ovat maalaiskunnissa, erityisesti Pohjois- ja Itä-Suomessa, suuremmat kuin kaupungeissa. Vuonna 1968 kaikista pitkäaikaisesti sairaista Pohjois-Suomen maalaiskunnissa asuvista 26.5 % (kaupungeissa 18.3 %), Itä-Suomen

maalaiskunnissa 24.1 % (kaupungeissa 12.7 %), mutta Etelä-Suomen maalaiskunnissa vain 18.1 % (kaupungeissa 14.1 %) oli jäänyt vaille tarpeellisena pitämäänsä hoitoa. Kaikista pitkäaikaisesti sairasta mutta ilman hoitoa jääneistä kaksikolmasosaa asui maalaiskunnissa. Hoitamatta jäämisen pääasiallisiksi syiksi haastattelutavat sanoivat varojen puutteen (45 %), 'ei ole tullut mentyä' (13 %), työesteet (14 %), lääkärin puutteen tai etäisyyden (10 %), mitättömän sairauden (4 %) ja muut syyt (14 %).

Ennen sairausvakuutusta avohoidon lääkärinpalvelusten käytön alueellisiin eroihin vaikutti väestön erilainen maksukyky ja lääkärinpalvelusten saatavillaolo eri alueilla. Erityisesti Pohjois- ja Itä-Suomen maalaiskunnissa viimeksi mainittu oli myös etäisyyden ongelma. Sairausvakuutuksen käyttöönoton jälkeen avohoidon lääkärinpalvelusten käyttö on riippunut tuloista vähemmän kuin ennen sairausvakuutusta. Myös asuinpaikan syrjäisyyden ja lääkärinpalvelusten käytön välinen riippuvuus on jossain määrin pienentynyt, mikä saattaa aiheutua paitsi sairausvakuutuksen matkakustannusten korvauksista myös parantuneista liikenneyhteyksistä. Vuoden 1968 jälkeen lääkärissäkäyntien alueellisessa jakautumisessa ei liene tapahtunut suurtakaan muutosta Pohjois- ja Itä-Suomen eduksi Etelä- ja Lounais-Suomeen verrattuna. Avohoidon lääkärissäkäynnit noudattavat kiinteämmin palvelusten tarjonnan kuin sairastavuuden alueittaista jakautumista. Kaupungeissa asuva väestö on tarjonnan suhteen edelleen olennaisesti paremmassa asemassa kuin maaseutuväestö.

Sairausvakuutus on tehnyt hoidon entistä halvemmaksi, mutta se ei ole kokonaan poistanut vallitsevia eroja. Asuinpaikan maaseutu-
maisuus, lääkintäpalvelusten etäisyys, perheen suuruus ja tulojen
pienuus ovat edelleen läheisessä yhteydessä palvelusten vähäiseen
käyttöön.

Vuonna 1972 voimaantulleelta kansanterveyslailla odotetaan parannuksia erityisesti avohoitoon. Perustettava terveystieteiden keskusverkosto ja avohoidon saattaminen maksuttomaksi vuoteen 1979 mennessä lisäävät palvelusten saantia ja sen mukana myös käyttöä. Maaseudulla (varsinkin Itä- ja Pohjois-Suomessa) pitkät välimatkat tulevat kuitenkin edelleen pysymään ongelmana. Asutus maaseudulla on har-

vaa ja terveystakeskukset väestöpohjaan perustuen siten usein kaukana. Liikenneyhteyksien jatkuva parantaminen ja sairausvakuutuksen matkakustannusten korvaukset ovat jossain määrin tasoittamassa maaseutuväestön eriarvoisuutta kaupungeissa asuviin nähden.

Sairausvakuutus ja terveystakeskukset palvelevat ennen kaikkea avohoitoa. Sairalalaitos on organisoitu siten, että maa on jaettu 21 keskussairaalapiiriin, joiden keskussairaloissa jokaisella alueen kunnalla on tietty asukaslukuun suhteutettu määrä potilaspaikkoja. Keskussairaalapiireissä on lukuisia aluesairaloita. Terveystakeskusten yhteydessä on erityiset vuodeosastot, joista osa ennen uuden kansanterveystlain voimaantuloa toimi kunnallisina paikallisairaaloina. Mielisairaalat pois lukien maassa on 144 sairaansijaa jokaista 10 000 asukasta kohti.

Maaseutuväestö on sairaalankäytössä periaatteessa samassa asemassa kuin kaupungeissa asuva väestö. Ero on käytännössä vain pitemmissä välimatkoissa. Kokonaisuutena ottaen väestön sairaalankäyttö on viime vuosina lisääntynyt. Maalaiskunnissa se on kuitenkin edelleen pienempää kuin kaupungeissa. Tilanne oli sama Kansaneläkelaitoksen tutkimusten mukaan sekä vuonna 1964 että vuonna 1968. Kaupungeissa asuneet pitkäaikaisesti sairast olivat erityisesti vuonna 1968 käyttäneet sairaalapalveluja hyväkseen - tulotasosta riippumatta - enemmän kuin maalaiskunnissa asuneet pitkäaikaisesti sairast. Tämä oli toinen osoitus siitä, että maaseudulla hakeuduttiin hoitoon keskimäärin vasta vaikeimmissa sairaustapauksissa kuin kaupungeissa.

3.5. Eläkevakuutus

Maatalousväestön lakisääteinen eläketurva koostuu kansaneläkkeestä (peruseläke), maatalousyrittäjien eläkkeestä (tulotasoon suhteutettu lisäeläke) sekä sukupolvenvaihdistapauksissa vielä varsin yleisesti käytetystä yksilöllisestä eläkejärjestelystä, syytingistä. Kuten edellä on jo todettu, vuonna 1974 käyttöön otetut sukupolvenvaihdoseläke ja luopumiseläke tullevat lähivuosina suurelta osin joko korvaamaan tai ainakin huomattavasti vähentämään syytingin asemaa eläkemuotona.

Maatalousväestö on muihin väestöryhmiin verrattuna iäkästä ja sairasta. Kun koko ammatissa toimivasta väestöstä maataloilla työskentelevien osuus on vain 17.2 %, niin kansaneläkejärjestelmästä vanhuuseläkettä saavista miehistä 36.1 % ja naisista peräti 44.7 % on lähtöisin maataloilta. Kansaneläkejärjestelmän maksamissa työkyvyttömyyseläkkeissä vastaavat osuudet ovat 23.7 % (miehet) ja 37.5 % (naiset)¹⁾. Maatalousväestön korkea sairastavuus ilmenee varsin selvästi Maatalousyrittäjien eläkelain perusteella maksettavista eläkkeistä. Vuoden 1973 lopussa kaikista maatalousyrittäjäeläkettä saavista eläkkeensaajista 49.2 % sai työkyvyttömyyseläkettä, 43.9 % vanhuuseläkettä, 6.7 % perhe-eläkettä ja 0.2 % työttömyyseläkettä. Palkansaajilla työkyvyttömyyseläkkeiden suhteellinen osuus on pienempi. Kaikista työkyvyttömyyseläkettä saavista maatalousyrittäjistä 8.5 % sai eläkkeen osittaisen työkyvyttömyyden, loput täyden työkyvyttömyyden perusteella. Työkyvyttömyyseläkkeensaajien osuus eläkkeensaajista on koko järjestelmän voimassaoloaikana jatkuvasti kohonnut ja vanhuuseläkkeensaajien osuus laskenut.

Kuten aikaisemmin on jo todettu, varsin monet maatalousyrittäjät ovat samalla palkansaajia ollen osan vuotta työssä maatilan ulkopuolella. Tällöin heille kertyy eläketurvaa myös palkansaajien työeläkelakien, ennen muuta Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelain perusteella²⁾. Vuoden 1973 lopussa kaikista Maatalousyrittäjien eläkelain mukaan vanhuuseläkettä saaneista 19 % sai eläkettä myös Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelain perusteella. Työkyvyttömyyseläkkeiden kohdalla vastaava määrä oli 31 % ja perhe-eläkkeiden kohdalla peräti 46 %.

1) Vanhuus- ja työkyvyttömyyseläkettä saavien luvut on laskettu aktiiveista, (ennen eläketapahtumaa) työssäolleista henkilöistä. Kaikista kansaneläkejärjestelmässä vanhuuseläkettä saavista henkilöistä maataloilta lähtöisin olleiden miesten osuus on 35.1 % ja naisten 32.1 %. Työkyvyttömyyseläkkeissä vastaavat osuudet ovat 22 % (miehet) ja 27.8 % (naiset). Vanhuuseläkkeensaajia osoittavat luvut ovat vuodelta 1972. Työkyvyttömyyseläkkeensaajia osoittavat luvut on laskettu vuonna 1971 alkaneista uusista työkyvyttömyyseläkkeistä.

2) Lyhytaikaisissa työsuhteissa olevien työntekijäin eläkelaki kattaa työsuhteet maa-, metsä-, satama- ja rakennusaloilla.

Kansaneläkejärjestelmä on maatalousväestölle toistaiseksi suhteellisesti tärkeämpi eläketurvan lähde kuin maatalousyrittäjien eläkejärjestelmä. Tämä koskee varsinkin vanhuuseläkettä, koska maatalousyrittäjäeläkkeitä alettiin maksaa vasta 1970 alusta eikä eläkettä laskettaessa oteta huomioon ennen järjestelmän voimaantuloa harjoitettua yrittäjätoimintaa³⁾. Osittain tästä, osittain maatalousyrittäjien alhaisesta tulotasosta johtuen Maatalousyrittäjien eläkelain perusteella maksettavat eläkkeet ovat vielä varsin vaatimattomia. Vuoden 1973 lopussa keskimääräinen maatalousyrittäjäeläke vanhuuseläkkeensaajalle oli 76 mk, työkyvyttömyyseläkkeensaajalle 93 mk, työttömyyseläkkeensaajalle 129 mk ja perhe-eläkkeensaajalle 68 mk kuukaudessa. Muiden itsenäisten yrittäjien sekä palkansaajien vastaavat työeläkkeet olivat huomattavasti suurempia. Keskimääräinen kansaneläkejärjestelmän maksama vanhuuseläke oli vuoden 1973 lopussa 296 mk, työkyvyttömyyseläke 286 mk, työttömyyseläke 287 mk ja perhe-eläke 204 mk kuukaudessa.

Kuten luvussa 2.5.2. todettiin, osa kansaneläkejärjestelmän etuuksista maksetaan tuloharkinnan perusteella. Maatalousväestö näyttää saavan suuremmassa määrin kuin eläkkeensaajat keskimäärin tuloharkintaisia kansaneläke-etuuksia tasasuuruisen perusosan lisäksi. Kaikista vanhuuseläkkeensaajista 79 % (vuonna 1972) sai tuloharkintaisia kansaneläkkeen osia, mutta maanviljelijöistä (peltopinta-ala vähintään 10 ha, tässä tilastossa) 88 % ja pienviljelijöistä (peltopinta-ala alle 10 ha) peräti 96 %.

Edellä (luvussa 3.2) mainitun sukupolven vaihtumisen ongelmia maataloudessa käsitelleen tutkimuksen mukaan maatilan luovuttajan ikä tilan siirron hetkellä oli keskimäärin 64 vuotta ja hänen puolisonsa 60 vuotta niissä tapauksissa, joissa tilanomistuksen siirto tapahtui molempien vanhempien elinaikana. Näitä tapauksia oli tutkimuksessa noin 60 % kaikista sukupolvenvaihdoksista. Miesleski (noin 10 % kaikista tapauksista) luopui tilasta yleensä noin 64-65-vuotiaana. Sitä vastoin naisleski (noin 25 % tapauksista) luopui tilasta keskimäärin jo 56 vuoden iässä. Kun molemmat vanhemmat olivat kuolleet (noin 5 % kaikista tapauksista), tilan siirto tapahtui tutkimuksen mukaan tavallisesti 56-59 vuoden iässä. Miespuolisen viljelijän ollessa kyseessä tila oli siis siirretty

3) Työkyvyttömyys- ja perhe-eläkkeitä laskettaessa otetaan tuleva vakuutusaika vanhuuseläkeikään huomioon eläkkeeseen oikeuttavana aikana.

seuraavalle sukupolvelle keskimäärin vuosi ennen yleistä 65 vuoden eläkeikää. Naislesken ollessa luovuttajana luovutus oli tapahtunut peräti 9 vuotta ennen eläkeikää.

Tilan luovuttajan keskeisin ongelma on taloudellisen toimeentulon turvaaminen luovutuksen jälkeen. Sukupolvenvaihdoksessa tilan uusi omistaja saa useimmissa tapauksissa tilan haltuunsa joko maksamalla siitä pelkästään kauppahinnan tai maksamalla osan tilan arvosta kauppahintana ja loput eläkkeenä taikka pelkästään eläkkeenä. Sukupolvenvaihdostutkimuksen mukaan tilan omistajan vaihdos tapahtuu testamentilla vain hyvin harvoin (3 % tutkituista tapauksista). Kun tilan siirto tapahtuu maksamalla osa tilan arvosta eläkkeenä, jää rahakorvaus tavallisesti melko pieneksi. Eläke eli syytinki koostuu yleisimmin tilalta saatavasta asunnosta ja täydestä ylläpidosta mukaanluettuna mahdollinen rahassa maksettava eläke. Vanhemmille tuleva tilan kauppahinta maksettiin 70-75 % tapauksissa joko kokonaan tai osittain eläkkeenä. Joka kolmannella tilalla korvaus suoritettiin yksinomaan eläkkeenä. Näitä tiloja oli selvästi eniten Itä- ja Pohjois-Suomessa (45 % tutkituista vaihdoksista) ja vähiten Etelä-Suomessa (24 % vaihdoksista). Eläkkeiden ja eläkeluontoisten suoritusten keskimäärä oli tutkimuksen mukaan noin 240 mk kuukaudessa (elokuussa 1973). Pelkästään rahana maksetun kauppahinnan suorituksella tilan omistajan vaihdos tapahtui 23 %:lla tutkituista tiloista. Eniten näitä tiloja oli Etelä-Suomessa, vähiten Itä- ja Pohjois-Suomessa⁴⁾. Tilan ostoista noin 40 % tapahtui käypää hintaa alemmalla hinnalla.

Sukupolvenvaihdos ei tilan luovuttajalle merkitse käytännössä suurtakaan muutosta, koska tutkimuksen mukaan hän useimmissa (88 %) tapauksissa jäi asumaan tilalle tilan jatkajan kanssa; 62 %:ssa

4) Itä- ja Pohjois-Suomessa tilat ovat selvästi keskimääräistä pienempiä kuin Etelä-Suomessa. Etelä-Suomessa sijaitsee noin 40 % kaikista maataloista ja samalla yli 80 % yli 50 peltotehtaarin viljelmistä. Sisä-Suomessa (Itä-Suomi mukaanluettuna) ja Pohjois-Suomessa on kaikista tiloista kolmeneljäsosaa alle 10 peltotehtaarin tiloja. Etelä-Suomessa vastaava määrä on alle kaksikolmasosaa. Pienillä tiloilla ei pystytä samalla tavalla käyttämään puhdasta rahaa sukupolvenvaihdostapauksissa kuin suurilla tiloilla.

luovuttaja ja jatkaja asuivat samassa taloudessa, 26 %:ssa asuinpaikka oli sama mutta talous eri. Vain 12 %:ssa luovuttaja oli muuttanut toiselle paikkakunnalle. Entisistä omistajista satunnaisesti noin kolmannes ja säännöllisesti noin viidennes osallistui sukupolvenvaihdoksen jälkeenkin talon töihin. Korvauksena tehdystä työstä heille maksettiin tavallisimmin tilan tuotteita, rahapalkkaa harvemmin.

Useimmissa tapauksissa tilan jatkaja joutuu ostamaan tilalta poistuvilta sisaruksiltaan näiden osuudet tilaan. Vain 12 %:ssa tutkituista tapauksista tilan jatkaja oli ainoa lapsi. Sisarosuuksien määrä oli tutkituilla tiloilla keskimäärin puolitoistakertaa suurempi kuin vanhemmille tilasta maksettu korvaus. Maksetut summat kasvoivat tilakoon suuretessa. Suurimmat osuudet olivat Etelä-Suomessa ja pienimmät Itä- ja Pohjois-Suomessa. Sisarosuuksien rahoittamista varten oli jouduttu ottamaan lainaa, keskimäärin noin kolmeneljäsosaa sisarosuuksien määrästä. Kaiken kaikkiaan lainoja oli 47 %:lla tilojen jatkajista. Osa sukupolvenvaihdoksissa tarvittavista varoista oli saatu omasta metsästä (29 %). Tontteja ja metsäpalstoja oli jouduttu myymään 3 %:lla tiloista.

- Maatalousväestön väheneminen on merkinnyt pääomien siirtymistä maataloudesta muihin elinkeinoihin ja maaseudulta kaupunkeihin. On arvioitu, että nämä tulonsiirrot ovat hyödyttäneet maatalouden ulkopuolisia sektoreita enemmän kuin itse maatalouselinkeinoä. Erään selvityksen mukaan sisarosuuksia on käytetty 38 %:ssa tapauksista asunnon hankintaa, 24 %:ssa ruokakunnan juokseviin menoihin, 10 %:ssa opiskeluun ja 22 %:ssa muihin tarkoituksiin.

4. Maatalouden rakenteen parantamiseen tähtäävien toimenpiteiden kustannukset

4.1. Maatalouden luopumisjärjestelmät

Maatalouden luopumisjärjestelmiin kuuluvan pellonvarausjärjestelmän kustannukset viitenä ensimmäisenä toimintavuotena ovat olleet yhteensä 168 miljoonaa mk; (9 milj. mk v. 1969, 25 milj. mk v. 1970, 35,5 milj. mk v. 1971, 43,7 milj. mk v. 1972 ja 55 milj. mk v. 1973). Valtio maksaa kaikki järjestelmästä aiheutuvat kustannukset. Keskimääräisellä pellonvaraustilalla pellonvarauskorvauksen määrä on noin 130 mk kuukaudessa (vuonna 1973).

Pellonvarausjärjestelmän kustannusten tarkastelussa on otettava huomioon toisaalta sopimuksen tehneille viljelijöille maksetut korvaukset ja toisaalta maataloustuotteiden markkinoimismenojen ja eräiden maatalouden tukimenojen pienemmästä tarpeesta muodostuneet säästöt. Säästöjä on syntynyt, koska tärkeimmistä maataloustuotteista on viime vuosina ollut ylituotantoa, minkä vuoksi pakeitoitujen peltojen tuotantoa vastaavat määrät olisi pitänyt viedä maasta vientituen turvin.

Valtiontaloudelle pellonvarausjärjestelmä on ollut edullinen ratkaisu. Maatilahallituksen tekemän arvion mukaan vientipalkkioiden ja muiden maatalouden tukimenojen vähentymisenä syntyneet säästöt ovat selvästi ylittäneet pellonvarausjärjestelmästä valtiolle aiheutuneet kustannukset. Esim. vuonna 1972 erilaisten tukimuotojen - joista vientituen osuus oli 92 % - rahoittamiseen olisi ilman pellonvarausjärjestelmää tarvittu 123 milj. mk lisää. Kun pellonvarauskorvauksia maksettiin ko. vuonna 43,7 milj. mk, jäi valtiontalouden laskelmalliseksi nettosäästöksi n. 80 milj. mk. Edullisinta pellonvaraustoiminta on valtiontalouden kannalta ollut Keski- ja Itä-Suomessa, jossa säästöjen ja maksettujen pellonvarauskorvausten välinen erotus on yli 2,5-kertainen maksettuihin korvauksiin verrattuna. Vähiten kannattavaa pellonvaraustoiminta on ollut Länsi- ja Pohjois-Suomessa. Länsi-Suomessa valtiontalouden saama "hyöty" ylittää vain noin viidenneksellä ja Pohjois-Suomessa noin puolella maksetut pellonvarauskorvaukset. Näillä alueilla vientituen vähenemisen muodossa saadut

säästöt ovat jääneet pienemmiksi kuin muualla. Jos säästöihin lasketaan pelkästään vientituki, niin pellonvarausjärjestelmästä valtiontaloudelle syntyneet säästöt yhtä peltohehtaaria kohti olivat vuonna 1972 Etelä-Suomessa peräti 45 % suuremmat kuin Pohjois-Suomessa.

Laskelmat pellonvarausjärjestelmän valtiontaloudellisista vaikutuksista ovat lopultakin vain suuntaa-antavia, koska niitä tehtäessä on jouduttu tekemään arvioita ja olettamuksia. Täysin avoin on esimerkiksi kysymys siitä, minkä verran peltoa olisi joka tapauksessa jäänyt pois tuotannosta ilman valtion maksamaa korvaustakin. Järjestelmän kustannuksia voitaisiin tarkastella muistakin kuin valtiontaloudellisesta näkökulmasta, esim. kansantaloudellisesti tai aluepoliittisesti, jolloin tulokset saattaisivat muuttua paljonkin.

Vuonna 1974 voimaantulleiden luopumis- ja sukupolvenvaihdoseläkejärjestelmien aiheuttamia kustannuksia on vaikea laskea ennakolta, koska järjestelmien hyväksikäyttö riippuu kokonaan viljelijöiden omasta harkinnasta.

Luopumiseläkkeiden kustannuksista vastaa valtio, paitsi siltä osin, että alle 65-vuotiaiden luopujien on maksettava kertavakuutusmaksu, joka on 25 mk hehtaarilta kerrottuna niiden täysien vuosien määrällä joka luopujalla on jäljellä 66 vuoden ikään. Maan hallitus arvioi antamassaan lakiehdotuksessa luopumiseläkejärjestelmäksi, että kolmena ensimmäisenä vuonna luopuvien tilojen määrä olisi 10 000 (ja tilojen keskikoko sama kuin pellonvarausjärjestelmässä - n. 7 peltohehtaaria), jolloin kustannukset olisivat ensimmäisenä vuonna (1974) 10 milj. mk toisena vuonna 30 milj. mk ja kolmantena vuonna 47 milj. mk.¹⁾ Neljäntenä vuonna ne olisivat 52 milj. mk, minkä jälkeen ne alenisivat asteittain 4-5 milj. mk vuodessa, jos uusia luopumiseläkkeitä ei myönnettäisi. Luopujien suorittamat maksut toisaalta toisivat ensimmäisten kolmen vuoden

1) Ensimmäiset luopumiseläkkeet myönnettiin vasta elokuussa 1974, joten luopumiseläkejärjestelmän ensimmäisenä toimintavuonna eläkemenot tulevat olemaan alle puolet arvioidusta määrästä.

aikana noin 12 milj. mk, joten valtion osuudeksi jäisi näiltä vuosilta noin 75 milj. mk.

Valtion eläkekustannusten on arvioitu olevan luopumisen kohteena olevaa peltohehtaaria kohti keskimäärin 600 - 700 mk vuodessa. Niiden peltujen osalta, jotka lopullisesti jäisivät pois tuotannosta, tulisi valtiontaloudelle huomattavaa säästöä vientituen tarpeen vähetessä, edellyttäen että ylituotanto muutoin jatkuisi. Arvioiden mukaan säästö peltohehtaaria kohti ylittäisi valtiontaloudelle luopumisista aiheutuvat kustannukset samalla tavoin kuin on tapahtunut pellonvarausjärjestelmän kohdalla. Säästöjen suuruuteen vaikuttaa kuitenkin tuotantoon takaisin tulevan pellon määrä ja luopumisen kohteena olevien peltujen ilmeisesti keskimääristä alhaisempi tuotto.

Sukupolvenvaihdoseläkkeitä tultaneen maksamaan noin 4 000 henkilölle. Keskimääräinen sukupolvenvaihdoseläke muodostuu todennäköisesti noin 15 maatalousmaahehtaarin (mukana tietty osa kasvullista metsämaata) viljelmää vastaavaksi. Näin laskien eläkekustannukset ensimmäisenä vuonna (1974) ovat noin 3 milj. mk, toisena vuonna 8 milj. mk ja kolmantena vuonna 11,5 milj. mk. Tämän jälkeen kustannukset tulisivat pienenemään, mikäli uusia sukupolvenvaihdoseläkkeitä ei myönnettäisi. Sukupolvenvaihdoseläkkeet rahoitetaan samalla tavalla kuin muutkin Maatalousyrittäjien eläkelain perusteella maksettavat eläkkeet. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen, joka hoitaa Maatalousyrittäjien eläkelain hallintoa, eläkemenot olivat vuonna 1973 jo 72 milj. mk. Näin ollen sukupolvenvaihdoseläkkeet eivät tule alkuvaiheessa aiheuttamaan huomattavaa lisäystä eläkemenoihin.

Luopumiskorvaukset kustannetaan Maatilatalouden kehittämisrahaston varoista. Rahaston varoja käytetään myös luopumisen kohteena olevien tilojen ostamiseen valtiolle. Vuonna 1974 tähän maanostotoimintaan voidaan käyttää 5 milj. mk.

4.2. Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleenkorvatus

Uudelleenkorvauksen aiheuttamia kustannuksia on mahdollista tarkastella tässä yksinomaan valtion työllisyysammattikurssitoiminnan

osalta. Erilaisten oppilaitosten ja yksityisten työnantajien järjestämien ammatillisten kurssien aiheuttamista kustannuksista ei ole olemassa tilastotietoja, samoin kuin ei siitäkään missä määrin maataloudesta irtautunut väestö on ottanut osaa niiden tarjoamiin uudelleenkokoulutusmahdollisuuksiin.

Työllisyysammattikursseihin käytetyt varat ovat kohonneet viisinkertaisiksi viimeisten viiden vuoden aikana. Vuonna 1969 tähän toimintaan sijoitettiin 22 milj. mk, vuonna 1974 jo 109 milj. mk. Maatalousväestön uudelleenkokoulutukseen käytettiin työllisyysammattikurssien kautta vuonna 1969 noin 3 milj. mk, vuonna 1970 noin 9 milj. mk, vuonna 1971 noin 10 milj. mk, vuonna 1972 noin 11 milj. mk, vuonna 1973 noin 15 milj. mk ja vuonna 1974 noin 16 milj. mk. Vuonna 1972 kokoulutuskustannusten työllisyysammattikursseilla laskettiin (luvussa 3.2. esitellyn tutkimuksen mukaan) olleen 968 mk kuukaudessa yhtä oppilasta kohti.

Sekä yhteiskunnan että yksilön kannalta tästä uudelleenkokoulutus-toiminnasta saatava hyöty on tuntuva. Edellä mainitussa työllisyysammattikursseja käsitelleessä tutkimuksessa laskettiin kansantaloudellisina hyötyinä (seurannaisvaikutukset mukaan lukien) yhdestä työllisyysammattikurssitoimintaan sijoitetusta markasta saatavan takaisin 5,60 mk.

Yksilön kokoulutuksesta saada taloudellinen hyöty näkyy kokoulutuksen vaikutuksessa ansiotasoon. Ennen kurssia miesten ansiotasotuntiansioissa mitaten oli alhaisin maataloudesta (3,40 mk, vuoden 1970 lopussa), hieman korkeampi palveluelinkeinoissa (3,86 mk) ja korkein teollisuudessa (4,45 mk). Kokoulutuksen vaikutuksesta tuntiansioiden nousu oli suurinta maataloudesta lähteneillä uudesta sijoittumisammattista (ei-maatalous) riippumatta. Tuntiansioissa tapahtunut nousu vaihteli heillä 13 %:sta 34 %:iin (eli nousu 0,44 - 1,15 mk tunnilta). Suurimmat lisäykset tuntiansioissa olivat maataloudesta metalliteollisuuteen siirtyneillä (nousu 1,15 mk tunnilta), seuraavaksi suurimmat muuhun (ei-tekstiili) teollisuuteen siirtyneillä (1,05 mk), seuraavaksi palveluelinkeinoihin siirtyneillä (0,85) ja pienimmät tekstiiliteollisuuteen siirtyneillä (0,44 mk).

Naisilla erot ansiotasossa ennen koulutusta eivät olleet yhtä suuret kuin miehillä; (tuntiansio palveluelinkeinoissa 2,37 mk, maataloudessa 2,66 mk ja teollisuudessa 2,96 mk). Koulutuksen vaikutuksesta ansiotason nousu oli suurinta palvelualoilta lähteneillä (34 - 63 % sijoittumisammattista riippuen). Maataloudesta lähteneillä naisilla tuntiansion nousu vaihteli 8 %:sta 32 %:iin. Metalliteollisuuteen siirtyneillä naisilla ansiotason nousu oli suurin (0,86 mk tunnilta), seuraavaksi suurin muuhun teollisuuteen (paitsi tekstiiliteollisuuteen) siirtyneillä (0,70 mk), sen jälkeen palvelu- ja eräille korjaamoaloille siirtyneillä (0,49 mk) ja pienin tekstiiliteollisuuteen siirtyneillä (0,21 mk).

4.3. Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet

Liikkuvuusavustuksiin käytetyt rahamäärät ovat viime vuosina lisääntyneet huomattavasti. Vuonna 1971 niihin käytettiin 2,1 milj. mk, vuonna 1972 jo 3,2 milj. mk. Vuonna 1972 liikkuvuusavustusten turvin uudelle paikkakunnalle, uuteen työpaikkaan muuttaneista oli 17 % lähtöisin maa- ja metsätaloudesta (palkattu työvoima mukaanluettuna). Näin laskien maa- ja metsätalouden osuus koko liikkuvuusavustusten määrästä vuonna 1972 oli noin 0,5 milj. mk. Valtaosan tästä summasta voidaan sanoa menneen palkatun työvoiman ja avustavien perheenjäsenten hyväksi. Yhtä liikkuvuusavustusten turvin siirtynyttä henkilöä kohti avustuksen määrä oli vuonna 1972 keskimäärin 178 mk.

5. Maatalouden rakenteen parantamiseen tähtäävien toimenpiteiden käytännön hallinto

5.1. Maatalouden luopumisjärjestelmät

Maatalouden luopumisjärjestelmiä varten ei katsottu tarpeelliseksi perustaa uusia hallinto-organisaatioita, vaan hallinto annettiin entisten, jo olemassa olevien organisaatioiden hoidettavaksi. Luopumisjärjestelmien hallinnosta vastaavat Maatilahallitus, joka on Maa- ja metsätalousministeriön alainen valtion keskusvirasto, sekä Maatalousyrittäjien eläkelaitos, jonka ensisijaisena tehtävänä on maatalousyrittäjien ansioeläkejärjestelmän hallinto.

Pellonvaraus- ja luopumiskorvausjärjestelmien hallinto kuuluu yksinomaan Maatilahallitukselle. Luopumiseläke- ja sukupolvenvaihdoseläkejärjestelmien hallinnosta Maatilahallitus ja Maatalousyrittäjien eläkelaitos huolehtivat yhdessä. Luopumiseläkejärjestelmässä Maatilahallitus antaa lausuntonsa eläkkeen saamisen edellytyksistä. Maatalousyrittäjien eläkelaitos tekee eläkepäätökset ja maksaa eläkkeet sekä perii vakuutusmaksut. Sukupolvenvaihdoseläkeissä Maatilahallitus antaa lausuntonsa tilan jatkamiskelpoisuudesta sekä luovutuksensaajan sopivuudesta tilan jatkajaksi. Maatalousyrittäjien eläkelaitos tekee eläkepäätökset ja maksaa eläkkeet.

Maatilahallituksen kenttäorganisaation muodostavat 19 maatalouspiiriä, joissa kussakin on maataloustoimisto. Paikallisella hallintotasolla toimivat kunnalliset maatalouslautakunnat, joiden lisäksi kunnilla on pää- tai sivutoimiset maataloussihteerit. Ueimissa kunnissa on oma maatalouslautakunta, joskin eräissä pienissä kunnissa lautakunnan tehtävät kuuluvat väliaikaisesti kunnallishallitukselle. Maatalousyrittäjien eläkelaitoksen kenttäorganisaatio muodostuu 21 asiamiesalueesta, joissa kussakin on alueasiamies. Alueasiamiesten alaisuudessa toimii 252 sivutoimista vakuutettujen palvelusta huolehtivaa eläkeasiamiestä.

Luopumisjärjestelmien nykyisiä hallinto-organisaatioita pidetään ainakin toistaiseksi riittävinä. Järjestelmien paikallisella hallintotasolla on päästy varsin yksilölliseen palveluun. Esim. Maa-

talousyrittäjien eläkelaitoksen paikalliset eläkeasiamiehet ovat joko aktiivimaanviljelijöitä tai muulla tavoin maatalouden kanssa läheisesti tekemisissä olevia henkilöitä. Sama koskee kunnallisten maatalouslautakuntien puheenjohtajia ja kuntien maataloussih-teereitä. Nämä henkilöt tuntevat varsin läheisesti paikallisen maatalousväestön olosuhteet ja ongelmat.

5.2. Maanviljelijöiden ja heidän perheenjäsentensä uudelleen- koulutus

Vuoden 1973 lopussa valtion hyväksymiä työllisyysammattikurssikes-
kuksia oli yhteensä 39 kappaletta eri puolilla maata ja niissä noin 8 000 oppilaspaikkaa. Koko laajuudessaan kurssikeskuksia tulee olemaan 43 ja oppilaspaikkoja 10 500. Tällöin pystytään vuosittain kouluttamaan uuteen ammattiin 1 % työvoimasta eli 22 000 henkilöä, mikä vastaa tälle koulutustoiminnalle asetettua tavoitetta. Kurssikeskukset sijaitsevat melko tasaisesti eri puo-
lilla maata ja ovat siten myös maatalousväestön saavutettavissa. Opetusviranomaisten (Ammattikasvatushallitus) ja työvoimaviran-
omaisten (Työvoimaministeriö) yhteistyöllä kurssien järjestämi-
sessä pyritään siihen, että kurssitoiminta vastaa sille asetettuja
tavoitteita. Kurssitoiminnan rakenteen joustavuus sallii sellai-
sen koulutuksen antamisen, josta on puutetta koulutuspaikkakun-
nalla tai muualla maassa.

5.3. Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet

Työvoiman liikkuvuutta edistävät toimenpiteet kuuluvat Työvoima-
ministeriön alaiselle työnvälitykselle, joka on maatalousväestön
käytettävissä samalla tavalla kuin kaikkien muidenkin väestöryh-
mien. Työvoimaministeriön piirihallinnosta vastaavat 12 työvoima-
piiriä, joissa kussakin on paikallishallintoa varten lukuisia
työvoimatoimistoja. Tätä organisaatiota on pyritty kehittämään
tarpeiden mukaisesti. Uusia työvoimatoimistoja on perustettu vuo-
sittain. Maatalousväestön tarpeet työvoiman liikkuvuuden edistä-
misen osalta eivät kuitenkaan ole missään erityisasemassa muiden
väestöryhmien tarpeisiin nähden.

6. Loppupäätelmiä

Sosiaaliturvassa on viime vuosikymmeninä tehty huomattavia parannuksia, jotka ovat olleet varsin tärkeitä maatalousväestön toimeentulolle ja sosiaaliselle turvallisuudelle. Tässä suhteessa oleellisinta on todennäköisesti ollut sairaus- ja eläkevakuutuksen kehittäminen, johon erityisesti 1960-luvulla suunnattiin päähuomio.

Tutkimukset osoittavat, että maatalousväestö on muihin ammattiryhmiin verrattuna iäkästä ja sairasta. Tämä merkitsee sitä, että maatalousväestön määrä tulee jatkuvasti vähenemään. On arvioitu että 1970-luvulla yksinomaan viljelijöiden kokonaispoistuma tulee olemaan 128 000. Samaan aikaan uusia viljelijöitä tulee noin 50 000, joten nettopoistumaksi jää 78 000 viljelijää. Vuonna 1980 arvioidaan olevan vain 157 000 aktiivimaanviljelijää. Tämä on 33 % vähemmän kuin vuonna 1970. Suhteellisesti suurinta poistuma on Sisä-Suomessa ja Pohjois-Suomessa. Poistumasta 30 % arvioidaan olevan seurauksena viljelijän kuolemasta, 31 % joko ammatin vaihtamisesta tai eläkkeelle jäämisestä ja 39 % työkyvyttömyydestä. Nämä luvut osoittavat, että eläkejärjestelmien merkitys toimeentulon lähteenä muodostuu yhä tärkeämmäksi.

Sairausvakuutuksen käyttönotolla on tuntuvasti tasattu sairastamiskustannuksia. Sairausvakuutuksen ansiosta sairastamiskustannukset ovat alentuneet erityisesti maalaiskunnissa. Tästä huolimatta maaseudulla asuva väestö on edelleen huonommassa asemassa kuin kaupungeissa asuvat, vaikkakin erot useilla aloilla ovat taantuneet. Erityisesti maalaiskuntien miehet ovat pysyneet ryhmänä, johon sairausvakuutuksella ei ole ollut toivotun suurua vaikutusta. Tutkimusten mukaan sairastavuus on huomattavan suurta tässä ryhmässä, mutta sairausvakuutus ei ole riittävästi pystynyt aktivoimaan heitä käyttämään hyväkseen lääkintäpalveluita. Suomessa maaseudun erityisongelmana ovat pitkät välimatkat, jotka ovat omiaan vaikeuttamaan lääkintäpalvelusten hyväksikäyttöä.

Viime vuosina maataloudessa on esiintynyt liikatuotantoa melkein kaikkien, mutta erityisesti maitotaloustuotteiden osalta. Tuotantoa lähdettiin rajoittamaan ensiksi pellonvarausjärjestelmän avulla. Tietyissä määrin se vaikutti tuotannon kasvun pysäyttämi-

seen, mutta samalla se hidasti maatalouden rakenteen kehitystä ja maatalouden rationalisointia. Se myös nopeutti maaseudun yhdyskuntarakenteen heikkenemistä ja vähensi maatalouselinkeinon arvostusta. Pellonvarausjärjestelmän korvaajiksi perustettiin luopumiseläke-, luopumiskorvaus- ja sukupolvenvaihdoseläkejärjestelmät, joiden lopulliset vaikutukset jäävät nähtäviksi. On kuitenkin ilmeistä, että viljelijöiden varsin epäedullinen ikärakenne (keski-ikä korkeampi kuin muilla ammatissa toimivilla) tulee näiden järjestelmien avulla korjaantumaan ainakin jossain määrin. Maataloudesta luopuville viljelijöille ne tarjonnevat paremman toimeentulomahdollisuuden kuin pellonvarauskorvaukset. Psykologiselta kannalta katsottuna uudet luopumisjärjestelmät voittavat pellonvarausjärjestelmän siinä, ettei luopuvan viljelijän enää tarvitse katsella "heinittyvää elämäntyötään", koska luopumisjärjestelmissä pellot annetaan uudelle viljelijälle lisämaaksi tai ne metsitetään. Myös kansantalouden kannalta ne ovat paremmin perusteltavissa.

Maatalousväestön määrä koko ammatissa toimivasta väestöstä supistui 1960-luvulla 29.7 %:sta 17.2 %:iin. Valtaosa muihin elinkeinoihin siirtyneistä on ollut avustavia perheenjäseniä ja palkattua työvoimaa. Itsenäisten viljelijöiden osalta supistuma on muodostunut lähinnä karjattomaan talouteen siirtymisestä ja eläkkeelle jäämisestä. Uuteen ammattiin siirtymistä helpottamaan luotiin 1960-luvun puolivälissä valtion työllisyysammattikurssitoiminta, joka on ollut kaikkien väestöryhmien käytettävissä. On ilmeistä, että kuluvalle vuosikymmenellä tämä koulutustoiminta on näytellyt ja tulee näyttämään yhä suurempaa osaa väylänä jota pitkin maataloudesta edelleen irtautuva väestö voi siirtyä uuteen ammattiin. Viljelijöiden ikärakenteen muistaen on sinänsä huolestuttavaa, että nuoria potentiaalisia yrittäjiä siirtyy runsaasti pois maatalouselinkeinon piiristä. Tulevaisuuden kannalta olisi viljelijöiden normaaliin alan perus- ja jatkokoulutukseen pantava yhä suurempi paino varsinkin kun tiedetään, että suuri osa nykyisistä viljelijöistä harjoittaa ammattiaan vailla ammatillista koulutusta.

Maatalous elinkeinona on kokemassa suuria muutoksia. Eräällä tavalla näihin päiviin asti on jopa voitu puhua maataloudesta pikemminkin elämäntapana kuin yhtenä elinkeinona. Taloudelliset ja

sosiaaliset realiteetit ovat kuitenkin nopeasti muuttaneet tilannetta. Nuoret lähtevät erityisesti pieniltä maatiloilta ja syrjäseuduilta, koska ne eivät voi tarjota riittävästi toimeentulomahdollisuuksia ja nykyisin yhä tärkeämmiksi koettavia henkisiä virikkeitä. Maatalouspolitiikan ja sosiaalipolitiikan yhteisenä tehtävänä on helpottaa maatalousväestön muuttuvaa asemaa. Maatalouspoliittisilla toimenpiteillä pyritään maatalouden järkiperäistämiseen tilakokoa suurentamalla ja tuotantotapoja kehittämällä. Sosiaalipolitiikalla puolestaan tähdätään toimeentulon turvaamiseen ja maatalousväestön taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden kaventamiseen muihin väestöryhmiin nähden.